

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורם), צבי זולפסון, שמעון הלקין
חיים ליף — חבר המערכת
מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

חוברת ה' (258)

אייר, תשכ"ו

שנה כ"ו (כרך נ"ד)

ה ת ו כ ן

- 1 עליית המתים . . . . . אייזיק רמבה
- 6 עם חלוצים לארץ ישראל . . . . . יעקב צור
- 10 ליל הריון (שיר) . . . . . יצחק פינקל
- מרטין בובר — שנה למותו:
- 11 (א) מרטין בובר — קווים לדמותו . . . . . נחום גלאצר
- 18 (ב) ממשנת האדם של מרטין בובר . . . . . גרשון א. חורגין
- 23 מדרגות האדם בתורת הרמב"ם (אגרת) . . . . . רב צעיר
- 24 אז ועכשיו זהים (שיר) . . . . . יצחק זילברשלג
- 25 אחרי העונה (סיפור) . . . . . א. דומניץ
- 29 המהדורה החדשה של פסיקתא דרב כהנא . . . . . גרשון ז. בראודה
- 32 מחודש לחודש . . . . . י. מישאל
- 35 פסיפס-ישראלי . . . . . ינץ רמגל
- 38 "הנועת המרי" — השותפות בין ה"הגנה" אצ"ל ולח"י . . . . . שלי

„ בצרון ”

1141 ברודוויי

ניו-יורק

הערבות ודברי בקורת:

- (א) חלוצי המדע העברי הרפואי באמריקה: . . . . . ב. ד"ר משה איינהורן
- 39 חיים ליף
- (ב) אוצר חדש משירת תור הזהב . . . . . י. מ. כירדמן
- 41 החינוך היהודי בגרמניה תחת שלטון הנאצי
- 44 משה כרמלייזוברג
- 46 ידיעות . . . . .

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

HAYIM LEAF, Associate Editor

Executive Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Twenty-Seventh Year of Publication

Vol. LIV

IYAR, 5726 (April, 1966)

No. 5 (258)

CONTENTS:

Aliyah of the Dead	<i>E. Remba</i>	1
With Pioneers to the Land of Israel	<i>Yaakov Tsur</i>	6
Night of Conception (Poem)	<i>Irving J. Finkel</i>	10
Martin Buber — An Evaluation	<i>Nahum Glatzer</i>	11
Buber's Philosophy of Man	<i>G. A. Churgin</i>	18
The Degrees of Man According to Maimonides (Letter) <i>Rav Tzair</i>		23
Then and Now Equated (Poem)	<i>Eisig Silberschlag</i>	24
After the Season (Story)	<i>A. Domnitz</i>	25
On the New Edition of "Psikta Drav Kahana" <i>William G. Brande</i>		29
The Month in Review	<i>I. Mishael</i>	32
Israeli Kaleidoscope	<i>Y. Rammagal</i>	35
The Resistance Movement — Cooperation Between Hagana, Irgun, and Lehi	<i>Sheli</i>	38

EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:

(a) American Jewish Physicians — Pioneers In Hebrew Culture: Dr. Moses Einhorn	<i>H. Leaf</i>	39
(b) A New Treasury of the Golden Era In Spain <i>I. M. Biderman</i>		41
(c) Jewish Education Under the Nazis	<i>M. Carmilly</i>	44
News		46

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

בַּצְרוּן

נוסד עלי ידי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה כ"ז (כרך נ"ד)   אייר, תשכ"ו   חוברת ה' (258)

עליית המתים

מאת אייזיק רמבה

א.

אני מודה ומתוודה כי במו עיני לאראיתי זאת. אך סיפרו לי כי מלאכת יישור השטח, סלילת הכבישים הפנימיים, נטיעת העצים, סידור השדירות והתקנת ספסלי מרגוע כבר הולשמה. ואף ה'דקוראטורים הפנימיים' סיימו את עבודתם להזין את העין. וה'עליה' המזרה הזאת, המזרה ביותר שאפשר להעלות על הדעת, מתנהלת כבר במלוא הקיטור. זוהי עליית גופות המתים לארץ הקודש.

בסידור "מקומות קליטה" מתאימים לסוג זה של עולים מטפלת חברה אמריקאית מסחרית גדולה והיא השקיעה בעסק זה למעלה ממיליון לירות. וחוקה על החברה הזאת משיקאגו, אשר למדה הרבה מן הנסיונות והידע האמריקאים, כי עשתה כאן עבודה ראוייה לשמה, תאוה לעינים. כאמור "בפרוספקט": "במקום מציבות המהוות נוף משמים וקודר, ימוקמו הקברים בלבו של כר דשה ענקי. מראה המקום — כמראה גן מרהיב עין, עם ספסלים לפוש ומונומנטים היסטוריים". ובטחוני כי עוד מעט וכאשר תהיה בארצנו טלביזיה, יוכנס לבנין הראשי של ה"פארק" הזה המקלט הראשון, ענקי ומודרני, כדי שהמבקרים שיבואו ללוות את הנפטרים, לא ישתעממו תוך כדי ציפיה. אראה בנחמה כפי שראיתי במו עיני את הקברנים בבית עלמין אחד בסביבות ניו-יורק, שהשאירו את המת מחכה בארונו עד שנגמרו תחרויות הבייסבול, שהועברו בטלביזיה, ורק אז התפנו הפועלים לבושי-השחורים להטמין את

גופת הנפטר באדמה, ובינתיים, תוך כדי ציפיה, לא התעצבן איש מן המלווים, לא בני המשפחה ולא ידידיהם ומכריהם. כי חלק-הארי מהם היה גם הוא מעוניין לדעת אם ה"יאנקים" ניצחו את ה"דודג'רס" או להפך. וגם הם הסיחו את דעתם שעה קלה מן הצער שאפף אותם ללכתו של אחד מיקיריהם אל הנצח.

ו"עליה" זו נמצאת בגיאות גדלה והולכת. ולא רק שאינה פוסקת, אלא מתרחבת ומתפשטת, ושיעורה הולך וגדל. היום אין, דומני, אניה אחת המגיעה לחופי מדינת ישראל, ואין אווירון אחד הנוחת בלוד, שלא יביאו אתם "עולים" מאותו סוג. החברה שהקימה את בית העלמין — הפארק בהרי ירושלים, ליד בית שמש, איננה בטלגית. היא בדקה יפה את ה"שוק" קודם ויודעת מה הם הסיכויים. בשלב הראשון קנתה שטח של 250 דונאם, אבל היא קיבלה אופציה לעוד 200 דונאם. כי היה ברור לה שהשטח הנוכחי לא יספיק לאורך ימים. היהודים הטובים שבתפוצות, נעשים מיום ליום יותר ציונים, יותר מסורים לישראל, ומספרם של הבנים, הרוצים לגרום לאבותיהם הזקנים, "נחת רוח" אחר המוות ולהשכינם לנצח באדמת ה־ Holy Land — גדל והולך מחודש לחודש.

ב.

ראשי מדינת ישראל חשבו תחילה שזהו ענין טוב. משום שהמדינה מרוויחה אף היא מן ה"כיסופים לציון" של המועמדים לגן-העדן, שרבים מהם רושמים בצוואותיהם הוראה מפורשת להטיסם לישראל בכוא היום הם ייקראו להתייצב בפני בית דין של מעלה. ואם הזקנים עצמם שוכחים לרשום את הסעיף הזה בצוואתם, אין בניהם נמנעים מלקיים את המשאלה האחרונה של הוריהם. בנים טובים הם, ברובם המכריע. מחסד אחרון להוריהם הזקנים לא יסתלקו לעולם. והמדינה מרוויחה בדרכים שונות: דולארים זורמים לקופותיהן של חברות הספנות והתעופה שלנו, והכנסה יש גם מן התיירים, כי הם באים הן כדי ללוות את גופות יקיריהם והן כדי לעלות על קברי-אבות באחד מחדשי הנפש.

הקבוצה הזאת, שהכשירה את השטח ל"שלום ממוריאל פארק" בפרחודור ירושלים ופתחה את בית-העלמין, עושה עסקים מצויינים, והיא משוכנעת שהיא עושה עבודה ציונית טובה, כי בעזרתה זורמים דולארים לקופת האוצר הישראלית.

אך באחרונה הצטננה קצת — ואולי הרבה — התלהבותם של הישראלים לעסק זה, כיוון שהוא החל לקבל ממדים מדאיגים. ועצם התופעה של הנטייה להפוך את מדינת ישראל לבית-עלמין למתים היהודיים שעל פני כל כדור הארץ, התחילה להביא להירהור שני, כי ב"עליה" זו יש גם חרפה רבה, והיא עלולה להיהפך לשערוריה, אם לא יושם לה סכר.

ג.

דא עקא שמתברר כי אף בכוח אי אפשר להפסיקה. כי שושביני ה"עליה" הזאת אינם מזדקקים לאשרות-כניסה למתים, אמנם באורח פורמאלי דרוש רשיון של משרד הבריאות בירושלים להכניס למדינה גופתו של מת.

אך רבים מקרובי הנפטרים התחכמו והם מעמידים את שלטונות ישראל בפני עובדות. הם פשוט משלמים לחברות האניות את דמי העברתו של ארון-המתים — שהוא כטרנספורט סחורה ככל סחורה אחרת — והארון מגיע לארץ. מה יכולים שלטונות ישראל לעשות? הרי אין הם יכולים לגרום לבזיון המת ולשלוח חזרה את הארון אל מקום ממנו בא. וכך כופים על ישראל את ה"עליה" המכאיבה הזאת.

למרבה המבוכה, חדלה "עליה" זו להיות מונופולין של יהודים אמריקאים. היום יש גם ישובים יהודיים אחרים, שמצאו את הרעיון הזה למועיל להם. יש מהם שהגיעו לידי החלטה, כי זוהי הדרך לחיסול בתי עלמין שלמים, ביחוד בישובים קטנים, להוציא משם את המתים, ואחר כך למכור את הקרקע בכסף טוב. מוסרים כי הקהילה היהודית הקטנה ב־ Aix-En-Provence שבצרפת מנהלת זה כמה שנים משא-ומתן עם שלטונות ישראל להשיג את הרשיון להעברת בית העלמין הקטן שלה לישראל. כי העיריה רוצה להקים במקום זה גן עירוני, והיא מוכנה לשלם לקהילה היהודית בעד פינוי המקום טבין ותקילין. וכבר נמצאות קהילות יהודיות נוספות בצרפת, המחכות לגמר המערכה. שכן אם זו תצלית, יוצר תקדים ואף הם יעשו כקהילה ב־ Aix-En-Provence והד השמים מוליך את הקול מארץ לארץ וממדינה למדינה. בעקבות יהודי צרפת באים יהודים מאנגליה ומהולאנד, מדנמרק ומשוודיה. ובעקבותיהם של יהודי ארצות-הברית באים יהודים ממקסיקו וקנדה, וגם יהודי דרום-אמריקה אינם רוצים לפגר אחרי זרם זה של "עליה".

ד.

הואיל וממשלת ישראל נעשתה באחרונה קצת יותר נוקשה במתן "רשיונות עלייה" כאלו, מצאו יהודים טובים באמריקה ובקהילות שונות דרכים אחרות להשיג את מבוקשם. לא כולם מסדרים את הענין על ידי תשלום סכום יותר גדול לסוכניהן של חברות-האניות, כנהוג בעד "קונטראבאנדה". יש מהם שמנצלים קשרים ומפעילים פרוטקציה כדי לקבל ממשד הבריאות הישראלי רשיון רשמי כשר. עסקנים נאמנים של ה"יוניטד ג'ואיש אפיל", של ה"בונד פור איזראעל" ושל הסתדרויות ציוניות, דופקים על שערי הקונסוליות והשגרירויות הישראליות בארצות מגורם, והם תובעים "יחס מיוחד" למתים המומלצים על ידם, בזכות תרומותיהם או התרומותיהם למען המגבית. יש מהם, מיוחסים, הפונים במישרין למכריהם המיניסטרים או לפקידים בכירים של משרדי הממשלה ולוחצים, לבל תעמיד ממשלת ישראל מכשולים בדרכה של משפחה זו או אחרת, הרוצה דווקא על ידי העברת אחד ממתיה למנוחת עולמים לישראל להפגין את הפרוי-ישראליות שלהם. ומשפחה זו היא תורמת ביד רחבה לקרנות ולמגביות. וכיצד לסרב ל־ Mr. X או Mr. Y, שהוא ראש קונגריישון, או נשיא של ועד מקומי חשוב, והוא כבר היה בישראל במשלחות רשמיות והוא מצולם אפילו עם הנשיא או ראש הממשלה, ואפשר עם שניהם יחד? ואם Mr. X הצליח בשתדלנותו, כיצד לקלקל את היחסים עם Mr. Z שאף הוא איננו קטלא קניא, אלא אדם מכובד מאד באותה קהילה? וכך מתווספות חוליות לשרשרת, ומספר

שוכני העפר, החוסכים להם טירחה של „גילגול מחילות” בבוא המשיח ומוכאים לקבורה בישראל, הולך ורב.

ה.

יש להביא בחשבון שב„מיבצע” זה כלול גם סוג של עולים-מתים, שיש להם זכות מוסרית בלתי-מעוררת לישון את שנת-הנצח שלהם בארץ-אבות. המדובר בקרבנות-השואה הנאצית. רובם, כידוע, ניספו בכבשני האש ובתאי-הגאזים, ואף אפרם של המיליונים לא נשאר. בכל זאת עוד מצויים בערי הגולה שבאירופה ובעיירותיה בתי-עלמין, שבהם הוטמנו גופות של תלויים, הרוגים מירות או ממותות אחרות. הקהילות היהודיות ההן בפולין ובליטא, ברומניה ובאוסטריה, חוסלו על ידי הצורך הגרמני. נפש יהודית אחת לא נשארה עוד שם. בתי הקברות היהודיים דהתם עומדים בלי פיקוח ובלי השגחה. כאן בישראל חיים בני אותה עיר, קרובי משפחה, והם רוצים לפדות את עצמות יקיריהם ולהביאן לישראל. רבים מאד מן הקדושים האלה היו ודאי מגיעים לארץ ישראל לחיות בה, אלמלא הקדימה אותם ההשמדה. ו„לאנדסמאנשפטים” שונים כבר נקטו בצעדים להשיג את הרשיונות בשני המקומות. האחד — במקום ששם חיו, נרצחו ושם נקברו. והשני — במדינת ישראל. מעניין שהשלטונות בארצות-הגולה אינם עושים קשיים לאכסהומואציה ולפינוי בתי העלמין היהודיים. התהיה, איפוא, מדינת-ישראל האכזרית, המונעת מאחינו ההרוגים והטבוחים את החסד האחרון — ארבע אמות באדמת הארץ הקדושה? אך כל עוד מקרים אלה היו בודדים ומעטים, לא העמיד משרד-הבריאות בירושלים מכשולים. אלא אחד גורר את השני, והדבר מתחיל לקבל ממדים ענקיים. מה יהיה אם מאות „לאנדסמאנשפטים” יתעוררו ל„זמה” כזו? הנהפוך את מדינת ישראל לבית-קבורה אחד ליהודי תבל כולה?

ו.

כשהמדובר בארצות הברית יש להודות על האמת, שיהודיה שולחים לישראל לא רק את המתים שלהם, אנו מציינים בשמחה, כי גם יהודים חיים עולים אלינו באחרונה מאמריקה. ויאריך אלהים את ימיהם ושנותיהם — ואנו מתפללים לאל עליון, כי יקציב להם שנות-שיבה טובות, בריאות וארוכות — תהיה לנו גם אוכלוסיה רבה יותר וגם הכנסה יפה מאד לאוצר המדינה. בשעתו הייתי נוכח בנתניה במיפגש של הפנסיונרים מן הארצות האנגלו-זאכסיות, שבאו לישראל לבלות כאן את סוף ימיהם, וברוך השם, מספרם מגיע כבר לכמה אלפים. וחברת „ראסקו” מגלה יזמה יפה, והיא מקימה בתי-אבות משוכללים ומצויידים בכל האביזורים החדישים, להנות את הנפש ולהרוות את העין. ביקרתי בבית-אבות לדוגמא כזה בכפר שמריהו, וגם ה„הסתדרות” הקימה כבר אחרים כאלה. באמת, האם כולם חייבים לחכות עד אשר תבוא שעתם לעלות למרומים, ורק אז יובאו לישראל במטוס או באניה לקבורה? חלק מהם מספיק להם די והותר, אם ישארו בארץ-היאנקים הטובה עד שנת השבעים וחמש או השמונים לחיהם. ואם יזכה אותם אלהים בשנים אחדות נוספות לחיות — מדוע לא יבלו אותן באיזראעל? השמש של ארץ ישראל היא שיקוי לעצמות הזקנות

התשוות. כל שנותיהם הטובות והבריאות מסרו יהודים יקרים לעמל וליגע במדינת קולומבוס המכניסה-אורחים. כמה עמלו וטרחו ויגעו עד שהגיעו למשהו. עכשיו, כאשר בקושי אפשר לסחוב את הרגלים הכושלות, אין עוד טעם וצורך לשבת באמריקה. הפנסיה החדשה, שהם מקבלים מהביטוח הסוציאלי מספקת לגור בבית אבות נאה בארץ ישראל. ואם ירצה השם, אחת לכמה שנים, יערכו הבנים סיור על פני העולם, ויכללו גם את ישראל לימים אחדים בתכנית, כי הרי יש להם פה את זקניהם.

ואין הדבר קל בעינינו כל עיקר. כמה מיליונים דולרים לשנה יכנסו לקופת האוצר ממקור זה. ובודאי שאנו מרוצים הרבה יותר מעלייה זו של הפנסיונרים הזקנים, מאשר מ„עליות מתים“. מכל הבחינות אנו שמחים יותר לראות את הזוגות הישישים הנחמדים, המטיילים בגינות המטופחות של בתי-האבות דכאן. אך האם יש להתפלא על ה„צברים“ הישראליים המחוצפים, הטוענים שארצנו מזדקנת, ושהגיל הממוצע של תושבי המדינה הצעירה הזאת עולה משנה לשנה עלייה גדולה?

ז.

אין מאמר זה בא לדון בעלייה לישראל מארצות-המערב. זהו נושא בפני עצמו, שלו נקדיש דברים מיוחדים. גם ההערה על עליית הפנסיונרים הזקנים היא הערה צדדית. כי בה יש הרבה מן החיוב, ורבים במדינת ישראל היו נהנים לראות עלייה זו מתרחבת וגדולה. אנו מתכוונים לנגוע פה רק בבחינת העלייה המזוהה, הבלתי-רצויה מבחינת הרגשת תושביה הוותיקים של ישראל. המדובר זה בשיגור ארונות-מתים מארצות הברית ומארצות אחרות לישראל. כבר ישנם סימנים המוכיחים כי תנועה זו היא למורת-רוחה של האוכלוסיה הישראלית, והממשלה תהיה חייבת לומר לעלייה זו: עד כאן!

כדאי היה שציוני אמריקה ישימו לב לאי-שביעות-הרצון, שהתנועה להשתמש במדינת ישראל כבבית-עלמין מעוררת בקרב הציבור המקומי. מורת-רוח זו יכולה לפגוע במאמצים לחיזוק הקשרים בין ישראל ואחינו שבתפוצות. אנו יודעים כי זהו נושא מאד בלתי-נעים. אך אין טעם לעצום את העיניים, לטמון את הראש בחול כבת-היענה ולהתעלם מכל הענין.

עם חלוצים לארץ ישראל*

מאת יעקב צור

א

עברו ארבעה ימים ועדיין אני תקוע בברינגדיזי [עיר-נמל על חוף הים האדריאטי]. מהלך הייתי בטל ברחובות העיר, מסתכל בחלונות-הראווה, הולך בעיקבות עדרי העזים, כאשר שמעתי קול צחוק מאחורי. הפניתי ראשי וראיתי שני אנשים שלא ניראו לי כבני המקום: לבושים היו בגדים עבים וכהים, מגבעת לראשם, שעון אם שרשרת-זהב על חזיית-הבגד, ומראה-פניהם יהודי. התגברתי על ביישנות שבי ופניתי אליהם באידיש:

„אפשר יהודים?”

„בוודאי יהודים!”

„אולי נוסעים לארץ-ישראל?”

„בוודאי נוסעים לארץ-ישראל. ומה מעשיך כאן, בחור? שמא חלוץ?” מיד נסתבר לי שהגיעו מוונציה באותה אניית-משא שאני מצפה לה, והיא עומדת להפליג לדרכה עוד באותו יום לפנות-ערב, ובאניה, כך אמרו, קבוצת חלוצים מפולין, הנוסעים על סיפון הספינה, לא-עלינו. הם עצמם נוסעים בתאים ובחרו באניה זו כדי להאריך מסעם בים ולזכות בכמה ימי-מנוחה.

מכין שכך סיפרתי להם את סיפורי, הוצאתי תעודת-מסע שלי שכתובה גם בלשון-קודש — והם לא ראו תעודה ארצישראלית מימיהם — ותעודת-סטודנט שלי וביקשתי שיוציאוני מן המיצר וילוו לי מאה לירטות. היסס האחד, שמא אין זו אלא תחבולה להוציא ממנו כספו, אך חברו צחק במלוא-פה לאותה הרפתקה שהסתבכתי בה, הוציא שטר של מאה ודחק אותו לידי. לא הרפיתי ממנו עד שרשמתי שמו וכתובתו כדי שאוכל להחזיר לו חובי בארץ, חזרתי במרוצה למלון, שילמתי שכר אכסניה, יצאתי לשוק וקניתי כיכרות רבות של לחם — שהרי ידעתי שמוטל עלי להחזיק מעמד באניה עשרה ימים תמימים — נשלתי מטעני ומיהרתי אל הרציף כשאני עמוס צרורות ומזוודות. גאו תקוותי: סוף-סוף לא אהיה עוד בודד בעיר זרה אלא בין אחי בני-עמי, וכל יום מקרב אותי לביתי, והחלוצים בוודאי יסעדוני ויעזרו לי במה שיש להם.

כשפניתי לעלות בכבש האניה, ניבטו בי בחורים מעל סיפון ואחד מהם התחיל מנפנף ביד: „היי, אני אתה, חבר?” „סטודנט מארץ-ישראל”, עניתי כשאני

---

* פרק מתוך ספר הזכרונות רבי-הענין „שחרית של אתמול”. צור, בנו של ספוג (שמואל טשרנוביץ) מגולל בספר ביד סופר-אמן פרשת חיים על רקע מאורעות סוערים בעולם ובישראל מאז מלחמת העולם הראשונה עד שנות השלושים. מר צור היה שגריר ישראל בצרפת ועתה הוא יו"ר מועצת המנהלים של הקה"ל. בפרק הזה הוא מספר על שובו לארץ ישראל באמצע שנות העשרים משנת לימודים באוניברסיטת פירנצי שבאיטליה. בקורת על הספר תבוא בחוברת הבאה.

נושם ונושף תחת כובד משאי. „סטודנט? אולי יש לך חמישים לירות להלוות לנו — לא אכלנו דבר מאז יצאנו מטרייסטו!“ לא השבתי דבר והמשכתי בעלייתי. ראיתי שלא איושע מחברי-לנסיעה אלה וטוב שהצטיידתי בלחם שלא אגווע ברעב בדרכי.

עליתי לסיפון ומיד הצטרפתי לאותה חבורת חלוצים שבחרה לה בספינה זו לעלות לארץ.

לא היתה זו קבוצה מסודרת, מעין אותן חבורות שהכשרות בפולין היו שולחות להצטרף אל קבוצותיהן שבארץ. בודדים היו, מהם שנשאררו משום-מה בהכשרותיהם שעה שהקבוצה העיקרית עלתה לארץ, מהם שבאו ישר מבתי הוריהם שבעיירה, אבא-אמא השיגו אי-שם סרטיפיקט לעלייה ונתנו בידי הבנים קצת כסף להוצאות הדרך. מכיוון שאניה זו שלי לא היתה נמנית על ה„רשמיות“ שהמשרד הארצישראלי בוורשה השתמש בהן להובלת החלוצים היו הנוסעים מעטים, רק אלה שלא השיגה ידם לרכוש כרטיס-נסיעה של ממש. בטריאסט התגלגלו ימים אחדים בבית-החלוצים וחיכו לבואה של ספינת-המשא, קצת כסף שבידם אזל, וכך עלו על הסיפון מצויידים בשמיכות בלות, נתנו שארית כספם בכמה כיכרות-לחם וסמכו על מזלם שיביאם איך שהוא ליפו. אחדים מהם דיברו עברית והשאר גימגמו בלשון זו, וביניהם לבין עצמם שוחחו עד שעה מאוחרת בלילה באידיש וורשאית מסולסלת.

מיד קיבלוני ל„קומונה“, הועידו לי פינה על הסיפון ושני חברים שיהיו מעתה שותפים לשמיכה שהבאתי עמי — להם עצמם לא היתה שמיכה והיו ישינים על הקרשים בירכתי הספינה. גם הלחם שקניתי לי הוכנס למחסן הכללי, ומיד ראיתי עצמי „גביר“ ביניהם שהעשרתי את האוצר הכלל בנכס גדול. רוקנתי ארנקי — כך, נאמר לי, הוא החוק של „הקומונה“ — והוצאתי שארית השטרות שנותרו לי מהלוואתו של אותו יהודי בברינדזיו. ומכיון שהייתי היחיד ביניהם ששמע את שפתם של עובדי הסיפון, שלחוני בראש מלאכות אל הטבח של האניה, וכנגד סכום קטן שתקענו לידו הוסכם עמו שנקבל מדי-בוקר כך-זכך קומקומים של תה להרוות צמאונה של החבריה כולה.

אילו נסענו בתנאים אחרים ודאי שהייתי נהנה מהפלגה שקטה זו בין איים יוונים וממלים של אסיה הקטנה. מדי יום ביומו היתה הספינה עוגנת בנמל קטן ונאה, ונפשנו יוצאת לראות את הנוף של אותן עיירות מלבינות שהיו ניגלות לעינינו, אלא שלא היה כסף בכיס לשלם דמי הורדה בסירה. וכך היינו יושבים על הסיפון, רכונים על המעקה ועינינו כלות. ליד חופי יוון תקפה אותנו סערה. היתה הספינה הקטנה מיטלטלת מצד אל צד, ואנו קמים מבתלים להציל את מיטלטלינו ואת שמיכותינו משטף הגלים. משך יומיים מסתתרים היינו בצל סירות-ההצלה שבירכתיים, מרעידים מקור ומגשם ומנסים לחמם עצמותינו באותם קומקומי-תה שהיה הטבח שולח לנו בידי אחד המלחים. וכל אותם הימים, גם כאשר שכבנו על הסיפון, חיזורים וחסרי-אונים, ומחלת-הים מוציאה את קרבינו, לא הורשינו לרדת לתאי הנוסעים למטה. סיפון הוא סיפון — והחוק הוא חוק.

ב

לבסוף נתבהרו השמיים ויצאה שמש ים-תיכונית לזהות. מתקרבים היינו והולכים אל חופי קפריסין ולבנון וחומו של קיץ יפואי ירד עלינו. אני עצמי רגיל הייתי בחום זה, אך „החלוצים” החיבורים, יוצאי עיירות קרות שבפולין, נתיסרו ייסורים מרובים והיתה השמש צורבת את עורם הלבן, אלא שהיו מסתירים סבלם מחבריהם שלא להראות חולשתם.

יום רדף יום ומזונותינו אולו. כיכרות הלחם, שממילא היו קשות לנגיסה, נתכסו עובש משום טחב של ים. בערב, כשהיתה הקיבה הריקה תובעת את שלה, תיכננו תכניות של פירצה למטבח אשר בבטן האניה, שמא נמצא שם דבר-מאכל. התבוננו וראינו שהמלחים באנייה מתקרבים אל השקים שהיו מוטלים על הסיפון, פורמים בהם בסכין וממלאים סליהם פירות שהספינה כולה היתה עמוסה בהם. מאז נפתרה גם בעיית המזון שלנו: ממלאים הינו מחבואינו דובדבנים וזשופים ושסק שהוטענו באותם גמלים קטנים ביוון, ואם לא היה בזה כדי להשביע את רעבוננו, די היה כדי למלא את הקיבות שנצטמקו. ביחוד היו שקי השסק מרובים, ושנים רבות לאחר-כך לא יכולתי להביאו אל פי מפני שפע הפרי שהלעטתי עצמי באותה נסיעה.

כל אותם ימים לא פסקו שיחות על סיפונה של ספינת-הפרי הקטנה. קולט הייתי הדים של ויכוחי מפלגות בפולין, של הכשרות וארגוני-נוער, תלונות על המשדר הארץ-ישראלי בוורשה, על זילזול בחלוצים והעדפתם של יהודים בעלי-בתים הנוסעים לארץ לעשות הון לעצמם, ובדיעבד אין גם להם פרוטה לפרטה, רק קומבינאציות ועסקי-אוויר. והיו שואלים אותי שאלות רבות על החיים בארץ, וכיצד נראים הערבים, ומה בדעתם של האנגלים לעשות, ואיך נראית עין-חרוד, ואם שמעתי על חבורת „מעבר” בפחת-תקוה, ועל המלחמה בין אחדות-העבודה להפועל-הצעיר, וכיוצא באלה שאלות מענייני השעה. אורח ארצישראלי ותיק הייתי בעיניהם. לא סיפרתי להם שגם אני נמנה על עולי השנים האחרונות, ובטוחים היו שנוסע עמהם בחור ירושלמי ממש, שהורתו ולידתו בארץ-ישראל.

כך הפליגה ספינתנו לאיטה עשרה ימים, כשהיא עוגנת בנמלים וממשיכה בדרכה הלאה, שטה צפונה ושוב חזרת ופונה דרומה ואין עובדי האנייה עצמם יודעים לאן יפנו למחרת היום. עד אשר הגיעה לאלכסנדריה של מצרים ושם הצטרפה אלינו חבורה גדולה של חלוצים שהועברה מאניה אחרת אשר הפליגה מטריאסט למצרים. ותיקי הספינה, אלה שעלו על סיפונה בברינדיזי, מצאו עצמם בטלים-בבשרים. נתמלא הסיפון בחורים ובחורות מחוות-ההכשרה בפולין, והיו קבוצות של צעירים וצעירות ממלאים את מבואות האניה, עומדים צפופים בחבורות או משתרעים על שמיכותיהם כדרך שעשינו אנהנו כאשר שלטנו במרחב כולו.

קבוצות אלו מאורגנות ומסודרות היו. כל חבורה ידעה להיכן פניה מועדות בארץ, אם לעבודה במושבות השרון או לבנין כבישים בגליל או בעמק, והיו ביניהם שנועדו להשלים את הקיבוצים שזכו לעלות להתישבות. צחוק ושירה

מילאו את הסיפון, ואף יודייהים האיטלקים, שהיו מזלזלים בחבורה הקטנה והעלובה שנשתרכה בספינתם בראשית מסעה, נצטרפו למעגלי ההורה והיו מפליאים עשות במחולות איטלקים, למשוך את לבן של הנערות הצעירות, שהיו לבושות שמלות "חלוצקה" לבנות ולראשון כפיות ערביות שנרכשו בפרוטות אצל רוכלי-הנמלים באלכסנדריה. ומשעלתה השירה והדיה חודדים אל מעמקי הספינה, עלו אף נוסעי התאים אל הסיפון לחוות בחלוצים העולים ארצה. בחור מגודל-שער נתייב במרכזו של המעגל, מוחא כפיו בקצב ופותח בשירים ישנים וחדשים, למן "אין דער סאכע איז א מזל ברכה" ועד לשיר-החלוצים שהיה רווח אז בחוות ההכשרה בגולה:

חלוץ, חלוץ, חלוץ, חלוץ

חלוצ'ל פון פולין...

באלכסנדריה הצטרפו לנוסעים גם קצת ארצישראלים שחזרו מנסיעותיהם באירופה, ואף הם הגדילו עשות במחרוזת שירים של השתפכות-הנפש ונגינות של מחול שהיו מושרות או בארץ, והיה האחד פותח בשיר וחרבו מסייע בידו, ואף אני ובני-חבורתי, שהתאמנו בזימרה בציבור תוך נסיעתנו הארוכה, עונים היינו לעומתם בניגון חסידי שהיה אבא מזמזם בשעה של נחת-רוח, ואף הוא מרקיד את הרגליים ומרחיב את מעגלי ההורה:

עצי שיטים עומדים

עצי שיטים עומדים...

ופתאום היה קופץ בחור ופותח בשיר, שאין יודע מאיין הוא בא ואין יודע מי גיבורו, אך באותם הימים פשט בכל מחנות-העולים שבארץ ואף לקיבוצי-ההכשרה שבפולין הגיע וכל מילותיו נעות סביב הפסוק האחד:

— ירדני איז א שוויצער...

והנערות והנערים רוקדים עד כלות הכוחות, עד שעלתה השמש וראינו לפנינו צריחה של יפו.

אותה שמחה אמיתית וכנה היתה, הבחורים עלו לאחר חדשים רבים של הכנות, מתח של ציפייה לסרטיפיקט בחוות-ההכשרה, ריצה הלך-ושוב במשרד הארצישראלי שבוורשה, והיתה עלייתם פתח לחיים חדשים שעליהם חלמו ואליהם התפללו כל ימי-נעוריהם. ואף-על-פי שלא ידעו מהו שצפוי להם בארץ ובוודאי שמעו על צריפים דולפים, על דלות וחוסר-עבודה, נצטייר בעיניהם יום המחרת כיום שכולו טוב, דומה היה שרקיעות רגליהם במעגלי ההורה משתיקות ספיקות ומעלימות חרדה בפני הבלתי-מודע.

ניצבתי ליד המעקה לצידה של נערה צעירה, אדמונית ושמןמונת, אשר עתה-זה יצאה משולהבת ממעגל הריקודים, ולפתע ראיתה מצמידה ממחטה לעיניה דמעות זולגות על לחייה. הבחינה שמישהו עומד לצדה. זרקה בי מבט ונתחייכה מבעד לדמעות. נראתה לי אותה שעה צעירה מאד, ילדה כמעט, ועדיין חן של בית-אמא נסוך על פניה. גרפה אפה וניגבה עיניה במטפחתה ואחר-כך אמרה: "אין דבר, אל תשים לב. אני מתגעגעת כל-כך הביתה. אבל זה יעבור בוודאי". תפצתי לומר לה דברי-תנחומים, ולא עלה בידי. התחלתי לספר לה

סיפורים לסבר את האוזן, וכל אותה שעה הייתי מתבונן בה ומנסה לחשוב כיצד תיראה נערה צעירה זו בעולם שאין בו אמא ואבא, והעבודה מפרכת והצריף דולף, אך אותה שעה פרצו אליה בחורים מחבורתה ומשכוה אחריהם, וכך נעלמה מעיני ולא ראיתה עוד עד שירדתי מן הספינה.

ספנים ערבים גברתנים הורידונו בסירה לנמל, ושם הוכנסנו ליומיים של הסגר, ושוב היו משפשפים אותנו, ורוחצים אותנו בסבון שחור, ומבשלים בגדינו בתנור של אדים, כמו באותם ימים רחוקים בהם טוהרנו ומורקנו בנמלה של אלכסנדריה כשעלינו ארצה בפעם הראשונה.

סוף-סוף נפתחו שערי הנמל. יצאתי לכיכר-השעון ביפו, העליתי מיטלטלי אל אוטובוס בעל דפנות רעועות שהוליך אותי לרחוב הרצל בתל-אביב. איש לא חיכה לי, כי בני-ביתי לא ידעו מועד בואי ושם האנייה בה הפלגתי.

בוססתי בחולות, כשהמזודה בידי והזיעה ניגרת ממני, כותנתי ומכנסי מקומטות מבישול בתנור של חיטוי, ואני מנסה למצוא דרכי בין בתים שלא היו בנמצא עשרה חדשים קודם-לכן ובין פיגומים של בניינים, גלי זיפזיף וערימות של לבנים צחורות ובורות של סיד.

ליל הריון

מאת יצחק פינקל

בְּלִיל רוּוִי פְּלֵאֵי הַרְיוֹן,
שְׁרִיג אָנֹס כְּדָג פְּרָפֶס.
פְּרוּעַ שְׁעָר כְּבִשְׁרוֹן
בֵּין הַפּוֹכְכִים אִישׁ מִמַּפֶּס.

סְפִינֵי אִירוֹס כְּבָר בּוֹקְעִים.
עֵינִים עֲצוּמוֹת לְמַחְצָה
מְצִיצוֹת מִמְזֶלֶג בּוֹקִיצָה;
כְּרֶכּוֹם חֶרֶד, מְסֻגֵּל מְקוֹר,
יָרֵחַ מְקַטֵּעַ מְחֻלֵּק עַל כְּפוֹר.

בְּלִיל קְשׁוּב לְלַחֵשׁ עֲנָף
שׁוֹרֵט אֶת שְׁמֵי בּוֹכֵב.

מרטין בובר — קווים לדמותו

מאת ד"ר נחום גלאצר

בובר שהלך לעולמו בירושלים ביום י"ג בסיון תשכ"ה, התחיל את מפעלו הציבורי כהוגה דעות ציוני וכמפרש החסידות, וגמר את מלאכתו כאחד הפילוסופים הגדולים בעולם המערבי. על אף שינוי במה זו, ניכרת בחייו רציפות, אחדות ושלימות. אפשר לומר שעלה בידו לתרגם את תורות היהדות ללשון אוניברסלית ולהשמיען באזני האדם באשר הוא אדם. בעשותו זאת העיד בובר עדות נאמנה שיש בכוחה של תורת ישראל לתרום תרומה מכרעת לפתרון בעיות האדם, החברה והמדינה בימינו. במובן זה אפשר לחשוב את בובר ליהודי הרפרזנטטיבי ביותר במאה זו ואולי גם בתקופה החדשה כולה.

נקודת-המפנה הייתה בראשית שנות העשרים, כשנתמנה בובר מרצה למדע הדת היהודית באוניברסיטת פראנקפורט ויחד עם זה למרצה ב"בית המדרש החדש" (ה"לרהאוס") מיסודו של פראנק רונצווייג. באישיותו התקיפה השפיע רונצווייג על בובר, עד שזה נענה וקבל על עצמו לא רק להרצות כמו שמרצים באוניברסיטאות אלא לטפל בתלמידים, לרדת לסוף דעתם, וליצור יחס ישר אתם. בובר, שעד הזמן ההוא פירסם הרבה ספרים ומאמרים והזפיע כנואם פומבי אך בעצם התבודד והתרחק מן הציבור, נהפך והיה למורה אמיתי, עד שפעולת ההוראה נעשתה מרכזית בחייו ובמשנתו. שעוריו בשנתו הראשונה בבית מדרשו של רונצווייג היו על הנושא "אני ואתה" וכאן הניח יסוד לספרו בשם זה, ספר המכיל את תמצית הגותו ובשורתו. ולא פסק מלהורות עד שכל העולם הנאור נעשה חבר תלמידיו.

אני ואתה

מהו מובן מילות-היסוד אלה בתפיסתו הפילוסופית של בובר? האדם נעשה ל"אני" אמיתי בהתייחסו לזולת יחס ישר, בלתי אמצעי, יחס של "אתה". דרך אחרת, הפוגמת את האני, הוא היחס הטכני, יחס של עסק ושימוש, בו הזולת מופיע כ"הוא". על האדם לפנות לזולת פנייה גמורה, לקבלו ולהיענות לו בכל לב. כשאני לעצמי אין "אני".

וכדין "אתה" שבזולת כן דין ה"אתה" האלהי שהוא ה"אתה" המוחלט. הדת, לפי בובר, היא החיים במסגרת אותו היחס לבין ה"אני" וה"אתה". האדם מברך "ברוך אתה" והאל נושא לו פניו. במובן זה הדת היא חיים מתוך אמונה. אך גם בדת אפשר להפוך את האל ל"הוא", כלומר להשתמש בו באופן מאגני, או לשים במקום היחס הישר שורה של דוגמאות או דעות תיאולוגיות.

גם חברה אידיאלית היא קבוצת אנשים השומרת על יחס דיאלוגי כזה בין אדם חברו ובסופו של דבר, גם בין עם ועם. בריאת העולם היא ראשית טכניקה עיוורת, תועלתיות, ואין בו מקום ל"אני" הנפגש ב"אתה". לכן חייב בובר את האוטופיות של העבר שחלמו על חברה אידיאלית והצביע על העדה

(* עיין ג"כ "מהגיונותיו של מרטין בובר על הדת", מאת ד"ר גרשון א. חורגין, בצרון תשרי-חשון, תשכ"ו.

החסידית מזה ועל הקבוצה בארץ ישראל מזה כנסיונות לחיות חיים אידיאליים כאלה.

עובדה טראגית היא שאין ביכולתו של אדם לחיות תדיר באווירה טהורה של „אני ואתה“, לא בין אדם לחברו ואף לא בין אדם למקום, ויש מקום לרשות ה„הוא“, כלומר לארגון, למעשיות, לנויטרליות, לסתמיות, לחוקה ואף לדוגמה. אך תפקידו של האדם הוא לשמור על הניצוץ הקדוש שלא יכבה. כי הוא הקובע והוא המכריע במערכי חיים.

המקרא *

את התנ"ך קורא בובר כתעודה נצחית של „אני ואתה“ וכספר לימוד של תורת היחס. התורה אינה כי אם דרשית בין האל והאדם, בין האל וישראל, בין אדם לחברו ובסופו של דבר, גם בין עם ועם. בריאת העולם היא ראשית הדרשית וביאת הגואל תהיה חתימתו. האל שואל והאדם משיב בדבריו או במעשיו, או הוא, האדם יפונה ליצרו ומצפה למענה. העדר תשובה מצד האדם נקרא חטא, וענשו הסתרת פנים של האל. אך כונת התורה לקרב את האדם לקונו הקרוב לכל קוראיו.

אין צורך להדגיש שמתוך גישה זו קורא בובר במקרא לא ככתיבת היסטורי אלא כספר אקטואלי, כמורה-דרך בשעה זו.

„הקורא בתנ"ך באמנה ובתום לב, בעל כורחו שידבק בהכרה שלמד מתוכו: מה שהיה הוא שהוה לנו וגם יהיה לעולמים: ... העליון מדבר אל לבנו בשעות היחוד של הווייתנו, ואף ניתנה הלשון, שבה אנו יכולים לענות לו: היא שפת מעשינו והתנהגויותינו, תגובתנו בקום-ועשה ובשב-ואל-תעשה... טעם יסודי זה לקיומנו למדנו מספר המקרא“ („במשבר הרוח“, עמ' מ"ז). ההעמקה במקרא מתוך כוונת אמת חדשת בנו הבנת עצמנו כיצורים הנמצאים במצב של „דרשית בין השמים והארץ“ (שם, עמ' מ"ה). וכדין היחיד כן דין הציבור: אף אל הציבור הקול מדבר, „אף העם נתבע להשתתף בקיומו של רצון האל על פני האדמה“ (שם, עמ' מ"ח), כלומר, להיות לעם קדוש. אין העם סיכום של יחידים, אלא ברייה בפני עצמה, „ובבחינת עצמה היא... חייבת ליתן דין וחשבון“ לפני האל (שם). גם באדם וגם בעמי האדם משתמש האל „להשלמת תכלית הבריאה“ (שם). ושתי יחידות אלה קשורות זו בזו, כי אף בשעה שהאל מדבר אל היחוד, כשהוא פונה אל נוכח מסויים, הכוונה היא „ליחיד המעורה בתוך העם“, וחוקי התורה הנאמרים לפרט מתכוונים כלפי חיי הציבוריים (שם, עמ' מ"ט).

מתוך הכרה זו בכונת התורה, מבקר בובר את חיי היחידים והעמים בדורות החזשים, חיים הלוקחים בשניות. קיום זה מחולק לשתי רשויות, רשות היחיד ורשות הרבים, רשות ורשות וחוקיה משלה. „קרע זה שבערכים המוסריים, האמונה המקראית אינה סובלתו“, טוען בובר (שם, עמ' נ'). חיי

* על „דרכו של מ. בובר במקרא“ דנתי במאמר שהופיע ב„בצרון“ י"ט, ו' (סיון-תמוז תשי"ח).

האדם „נועדו להיות חטיבה אחת ורשות אחת — נוכח המקום המדבר אליו (שם).
את נביאי ישראל מתאר בובר כמבשרי החירות שניתנה בידו של האדם.
הנביא מודיע מה יבוא אם שומעי בשורתו יעשו את רצונו של האל, ומה אם
ימאנו למלא את רצונו. שעת שמיעת הדיבור האלהי היא שעת ההכרעה לאדם
ולעם. העולם שהנביא (והמקרא בכלל) דן בו „עומד על האמת שהכרעה שאין
לה חליפות“ (שם, עמ' נ"ב).

ראוי לציין שבובר המכריז חוזר ומכריז את המציאות של הדו־שיח
שבין האל והאדם, אינו מעלים עינו מעיתות בתולדות האדם והעם, שקול
האל נראה לנו דומם, ומה שמתרחש „נראה פנוי מן האלהים כביכול, ואין שום
רמו של... מציאותו והשפעתו על ההווה“. (שם, עמ' נ"ה). בעתים כאלו
„זיקת הדו־שיח משתכחת והולכת מאתנו“ (שם). יש שה' „מסתיר פניו מבית
יעקב“ (ישע' ה, י"ז), ש„זר מעשהו, נכריה עבודתו“ (שם, כ"ה, כ"א). „המגע
בין השמים והארץ כאילו נפסק“ („במשבר הרוח“, עמ' נ"ו). הכרת אימים זו
שנמסרה לנו מפי המקרא, היא גם הכרתנו וזקתנו שלנו היום. את התשובה
לבעיה זו מוצא בובר בדבר הנביא: „אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל
מושיע“ (ישע' מ"ה, ט"ו): האל המסתתר הוא האל המושיע; הריהו אל
המסתתר והמתגלה („במשבר הרוח“, עמ' נ"ו). איוב הקובל על ה' ש„הסיר
את משפטו“ (איוב כ"ו, ב') זכה למענה האל הסערה. „אלהים עונה לו, אבל
הדבר שהוא אומר לו אין בו משום תשובה על קובלנתו; התשובה האמיתית
היא הופעת האלהים... ואותה שעה הריחוק נעשה קירוב... שום הסבר לא
ניתן לנו... לא אירע כלום אלא ששב האדם לשמוע את קול האלהים הקורא
אליו“ („במשבר הרוח“, עמ' נ"ט). כך אנו היום מתידיינים עם האלהים, נאבקים
לגאולת ההווה, ובמצב זה קוראים לאל המסתתר גדול האימה והחסד שיבוא
ויושיענו (שם).

רבים המאמרים שכתב בובר ברוח זו ורבות הרצאותיו בענין. במובן
זה דומה האיש לשומרי מסורת האזוקים ההופכים בתורה „דכולא בה“. ברם
רב ההבדל ביניהם. בעוד שהם אינם מבדילים בין תורה לחוקים ומייחסים
ערך מרכזי דווקא למצוות אשר יעשה אותם האדם, מוציא בובר את החוקים
מכלל „תורה“, קובע להם מקום היסטורי וחשיבות, אך ורק היסטורית, כדי
שהתורה, תורת הדו־שיח והפגישה בין האל והאדם, תבלט בכל עומק העל-
היסטורית. כמובן שהאל מצווה את האדם, אומר בובר, אך מהו מצווה נודע לו
לא מתוך ספר חוקים, אלא מתוך המצב שהוא נמצא בו „היום“, ובשעה זו.
בוה האופן נשאר בובר נאמן לתורה במובן הפילוסופי־דתי ויחד עם זה אדם
ליברלי בתכלית, חפשי מן המצוות, ויהודי שיהדותו אינה מפרידה אותו משאר
האנושות אלא מקרבתו אליה.

ה ח ב ר ה

ממה שנאמר לעיל יוצא שבובר רואה בחברה אנושית בסיס למילוי
תפקידו של האדם עלי אדמות. כבר בצעירותו השתייך בובר לתנועה הסוציא-
ליסטית והתקשר בתנועה הציונית שאחת מגמותיה היה חיידוש החברה היהודית

והכנתה לחיים מחודשים בארץ אבות. החברה אליה מתכוון בובר היא אגודה חופשית שחבריה מתייחסים יחס של "אתה" אחד לשני, יחס של שיתוף-פעולה וביטחון הדדי; חברת אנשים המכירה במרכז חי הרואה ואינו נראה; איגוד אורגני שאין לו צורך במנגנון פוליטי ובמוסדות פוליטיים. בתפיסה סוציאליזם זו מדינה אינה כי אם איגוד כללי של איגודים וחברות סאלה ולא מכונה ענקית, עיוורת, המטילה את פחדה על נתיניה («שבילים באוטופיה», הוצאה אנגלית, עמ' 129 עד 138).

לא מן הענין הוא שמשנה זו אינה מקורית אצל בובר ונמצאת גם אצל בעלי אוטופיה אחרים. חשוב אמנם שהוא קובע לה מקום נכבד בהגותו הדתית-הפילוסופית, הגות שאינה מצומצמת בחיי רוח ואמונה אלא כוללת גם חיי חברה ויחסים לאומיים. מתוך עמדתו זו מבקר בובר את מייצגי התיאוריה הסוציאליסטית-המהפכנית שרצו להקים חברה אידיאלית על חורבות המדינות הקיימות ושהכריזו על המהפכה ומעשי הרס הקושרים בה כעל פעולה פוליטית אחרונה שאחריה רק מעשי בנין ונטיעה, כנגדם, וביחוד כנגד קארל מארכס, טוען בובר שהתנועה הסוציאליסטית-המהפכנית לא הגשימה את מטרתה, חברה חדשה ומחודשת לא הוקמה ובעיית האדם לא נפתרה («שבילים באוטופיה», הוצאה אנגלית, עמ' 80 עד 98).

רק בתנועת הקבוצה בארץ ישראל רואה בובר ניסיון לחידוש החברה «שלא נכשל». בעולם של כשלונות גמורים או חלקיים הרי כאן הונח יסוד לחברת אנשים אמיתית. החופש הגמור, אופי החיים החפשי מכל דוגמטיות, שיון זכויות שלם, שיתוף-פעולה ועזרה הדדית, צימצום המדינה לתפקיד האחד הראוי לה, והיא השמירה על אחדות האומה; בכל המידות האלה משתקפים סימני יצירת מין אדם חדש, חברה חדשה ותרבות חדשה. ובפנינו היום הבחירה בין חברה כזאת למשטר מדיני כל-יכול וחברה בלי צורה ובלי תואר הנכנעת למדינה הטוטאלית. את האחרונה מכנה בובר בשם מוסקבה ולראשונה בשם — ירושלים (שם, עמ' 140 עד 149).

ה פ ר ו ש י ם

מפרשת הדרישות הדתיות של בובר (דרישת היחס של אני-אתה, קבלת התורה כתעודת הדו-שיח בין האל והאדם והמשנה החברתית) עוברים אנו להסבר תנועות היסטוריות ביהדות: תנועת הפרושים והחסידות כפי שמופיע בכתבי בובר.

בובר שבחיוו הפרטיים שלל את סמכות ההלכה ושהתרחק ממוסדות דתיים, מן הדין הוא שלא יחשב על אוהדי הפרושים. אך נהפוך הוא; בובר נמנה בין המצדיקים החשובים ביותר של התנועה הזאת בפני מסלפי תורתה והוויותה מבין הנוצרים. במאמרו «פרושיות» שהופיע בכתב-עת «דר יודה» (החוברת על אנטישמיות, 1935) מנתר בובר את הכללים הגדולים בפרושיות ומאשים את באי-כוחה של הנצרות בדרורו על שלא ניסו להבינם. הוא מצביע על העיקר: «כשם שאני קדוש כך אתם היו קדושים, כשם שאני פרוש וכו', על אהבת ה' ואהבת הבריות ועול מלכות שמים והצד האמנותי בקיום המצוות

וצידוק המחלוקת שהיא לשם שמים (דבר הנזכר גם בכתבי קודש של הנצרות, עיין מעשי השליחים ה', ל"ד, וכו') וקידוש השם ומות קדושים. כאן אפולוגטיקה במובן הטוב והמלא של המונח. ומן ההגנה על נכסי היהדות עובר בובר לביקורת חריפה של תורתו של ישו, שלא הסתפק באמונת הפרושים אלא רצה לחדור אל הענן שעל הר סיני, לעמוד בסוד ה' ועל כוונתו המקורית של הבורא, עד שהתורה תתגשם בו בישו. את ההפרזה הזאת על המידה דחה בובר ומעמיד כנגדה את נסיון הפרושים לתקן עולם במלכות שדי כפי שהוכרזה על הר סיני, לקיים את דבר ה' בחיי המציאות וליצור עם ישישים את פעמיו לדרך המובילה אל על.

בספרו „שתי דרכי אמונה“ (אנגלית, 1951) מבקר בובר קשה את משנתו של פאולוס השליח שהלא היא הבסיס לנצרות כולה על מפלגותיה השונות. במשנה זו נשתתקה המיצוה היהודית הגדולה של אהבת הבורא ויחד עם זה גם הוסרה הערכת האדם כיצור מרכזי בבריאה. אותה ספונטאניות בה פונה אדם לבוראו הלא בסוד הבריאה מוצאה, ורק בספונטאניות זו מתגלית כוונת הבריאה, ורק מתוכה מתבארת מצוות „ואהבת“. באהבה זו הלב נעשה שלם, אהבה „עד מיצוי נפשך“ ו„אפילו נוטל את נפשך“. ומצד הבורא: מאהבתו את האדם נובעת גם בריאת האדם („חביב אדם שנברא בצלם“) וגם ההתגלות ומתן תורה, וחיבה זו נמשכת והולכת לעולמים. במקום להודות ביחס ישיר זה ובברית אהבה זו בין הבורא לעולמו ובין אדם למקם, מתרחק פאולוס ממסורת הפרושית הזאת ומתעמק במסתורין של ישו הנצלב והשב לתחייה. כך דחה בובר את טענת הנצרות שהיא היא הדוגלת ברעיון אהבה ומכיר את מקומה ביהדות, ובפרושית דווקא.

פאולוס סומך את אמונתו בתחיית המת וביסוד הגאולה שבאמונה זו על הפסוק „כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך“ (האגרת אל הרומאים י', ח). בא בובר ומזכירו שהמדובר הוא „מצוה הזאת אשר אנכי מצוה היום“ ועל האדם המצווה „לעשותו“ — מילה קטנה שפאולוס משמיטה. שוב מופיע בובר החופשי בדעתו כלוחם את מלחמת הפרושים וכמגן על כבודם ועל מקומם בתולדות הרוח האנושית („שתי דרכי אמונה“, ביחוד עמ' 52; 135 עד 140).

ה ח ס י ד ו ת

בעולם הגדול נתפרסם שמו של בובר תחילה על-ידי חיבוריו על תורת החסידות וסיפורי החסידים ומאמריהם; להם נתן לבוש מודרני וצורה ספרותית נעלה. בשנת 1906 הופיעו „סיפורי רבי נחמן מברסלב“ (בגרמנית) ומאז הוסיף להוציא חיבור אחרי חיבור שרובם תורגמו לשפות אחרות לרבות העברית. במשנה החסידות מדגיש בובר את מעשה האיחוד בו נתארה הקרע בין מעלה ומטה, חומר ורוח, אלהים והעולם, העולם ומלאו. עולמו של האדם הוא הדרך המובילה אל האלהים. חשיבות יתירה נודעת למעשה אדם, קטן וגדול, לחיים הקונקרטיים, לשעה זו ולתפקידה, לקידוש החול, לחיוב היש והבריאה.

בספרו החסידי האחרון, הרומן „גוג ומגוג“ (1943) דן בובר בניגוד בין תורת רבי יעקב יצחק מפשיסחה („היהודי“) ותורת רבי מנחם מנדל „החזוה“ מלובלין. „היהודי“ פונה פנימה, מבקש את הלב, דורש תיקון נפש האדם לפני שינסה להשפיע על גורלו ההיסטורי של העולם — המדובר הוא בתקופת נאפוליון ומסעי כיבושיו — בעוד ש„החזוה“ דורש את מעשי נאפוליון מתוך השקפה משיחית: הגענו לתקופה של מלחמת גוג ומגוג. ניכרים חבלי משיח ועלינו לדחוק את הקץ. „החזוה“ מוכן להשתמש בדרכים מאגיות, „היהודי“ מצפה לעת רצון לישראל ועולם. — מובן שבין השיטין נקראת דחיית המחבר את גריסת „החזוה“ והסכמתו הנלהבת לשיטת „היהודי“.

בתקופה האחרונה פירסמו גרשום שלום ורבקה שץ־אופנהיימר דברי ביקורת חריפים על תיאור החסידות בכתבי בובר (*). נתברר שתיאור זה לא הביא בחשבון את הניגוד שבין אלהים והעולם. את הצד השלילי שחיי עולם, היש שעל החסיד לבטלו כדי לקרב את הגאולה, את סוד האין, את הדבקות בה מתקשר החסיד עם האל ולא עם העולם, תיאורו של בובר התעלם מן הצד הגנוסטי הזה שבחסידות, הלך רוח השנוא עליו. יחד עם זה לא הדגיש כל צרכו את ערך לימוד התורה, קיום המצוות, מעשים טובים ותפילה, כדי להבליט ביתר שאת את חיוב העולם, הבריאה, חיי שעה בהם משתקפים חיי עולם.

מסיבת זקנתו לא הספיק בובר לתת תשובה שלימה למבקרו כפי שהיה נוהג בשנים כתיקונן והסתפק בדברי הסבר קצרים (*). הוא מודה שלא התעסק בהגות התיאורטית שבחסידות והתרכז בסיפורי הצדיקים המשקפים את חיי יום יום ומנהגי העדה המשקפים את דעותיה. יש להוסיף ש„השקפת עולם“ החסידית כן ענינה אותו ואף מקומה בתולדות ההגות היהודית והאנושית בכלל. כן, למשל, הצביע על החסידות כעל תשובה לתורת ברוך שפינוזה. בעוד שזה האחרון הפסיק את הקשר בין האדם ואביו שבשמים ו„טיהר“ את מוצג האל מטומאת מגעו עם היצורים, באה החסידות וחידשה את היחס הדיאלוגי ביניהם וקידשה את העולם ואת החיים בו. כמורכב תיקנה החסידות מה שעיוותה התנועה השבתאית. בעוד שזו ניסתה להחיש את קץ הגאולה ובאה עד משבר, דרשה החסידות, ביחוד כפי שהתבטאה במשנת „היהודי“, את השתתפות האדם במעשה הגאולה, ולימדה אותו לחכות („בפרדס החסידות“, פרק ראשון).

אין כאן כי אם עיבוד החומר החסידי מתוך גישה סובייקטיבית ולא מחקר מדעי אובייקטיבי. כמו בחיבוריו על המקרא, בהם הדגיש את יסודות הבריאה, הנבואה והדו־שיח, כך גם בחר לו מן המשנה החסידות את הדברים „המדברים“ אל בן זמננו ושיש בהם כדי לעזור לו במבוכתו.

(* ג. שלום ב„קומנטארי“, אוקטובר 1961; שץ־אופנהיימר בכרך „מרטין בובר“ סדרת הפילוסופים של המאה העשרים (גרמנית, 1963). עיין ג"כ ע. א. סימון, „בובר ואמונת ישראל“, עיין כרך ט', חוברת א', טבת תשי"ח.
 (* „קומנטארי“, ספטמבר 1963.

ה ש פ ע ת ו

במה כוחו של בובר גדול ובמה השפעתו הכבירה על אנשי הרוח בזמננו וביחוד בתחום הלא־יהודי? נדמה שדווקא בזה שיצר לו קשר בין דעותיו הדתיות־הפילוסופיות לבין מסורת ישראל. דוגמת הפרשן הקלאסי ניגש בובר לתעודות עמו גישה מאד פרסונאלית, עד שבפירוש ניכרים סימני המפרש. שאלת חינוך האדם והדור היא־היא המדאיגה אותו, הכשרת הלב והרוח ולא הפצת השכלה. כאן המדע הוא רק אחת הדרכים והשיטה המדעית רק אחת השיטות.

צעירי ישראל רבים שואלים: מה ערכה של תורת ישראל היום? ומבין הגויים שואלים: מה היא תרומתה של היהדות להגותנו היום? יש רק מתי מספר בדורנו המוכנים להשיב תשובה, וביניהם קולו של בובר הולך חזק מאד. ובתקופה הזאת של המעטת דמות אדם, השתלטות הטכניקה על רוב מחוזות החיים הפרטיים והציבוריים, טישטוש ערכי האמונה והרמת קרן הנריטראליות ההסקנות. בתקופה הזאת חשובה תרומתו של בובר. נזהר האיש למאד לעשות יותר מאשר לפנות את הדרך, להכשיר את הקרקע ולא הרשה לעצמו לקבוע מסמרים; לפסוק הלכה למעשה, בניגוד לפראנץ רונצווייג שהניח לו שיטה שלמה ומגובשת של הגות דתית־פילוסופית (ובזה צימצם את תחום השפעתו), הטעים בובר: „אבל אשר לי, אין לי תורה. אין לי אלא התפקיד להפנות את הלבבות אל מציאויות [ידועות במקרא], כל מי שמצפה ממני תורה, שהיא דבר אחר מאשר הפנייה מעין זו, יתאכזב תמיד“ (מגוג ומגוג, הוצאה גרמנית, עמ' 407). אל נשכח שתפקיד „מצומצם“ זה כולל „הפנייה“ אל היחס אני־אתה כיסוד המציאות, אל המקרא כתעודת יסוד של היחס הזה, לחסידות ולקבוצה הארץ־ישראלית כנסיונות הגשמתו. „הפנייה“ לצדק, לשלום ולמוסר החברתי והבין־לאומי. לערכה הנצחי של הלשון העברית וביחוד המקראית והפנייה ללימוד מסור ומעמיק של מקורות היהדות הספרותיים כיסוד להתחיייה הלאומית ולהתחייית רוח האדם בעולם. התכלית הוא המעשה, אך זה ייעשה רק על ידי איש הרוח „מלכים מושלים, כהנים משמשים במשרתם, ואילו איש הרוח נטול התוקף והמשרה שומע את דבר מנהיגו“ האלהי (תורת הנביאים, עמ' 48). אפשר ואפשר שהשפעת „הפניות“ האלה עוד תגדל ותחוק ברבות הימים.

ממשנת האדם של מרטין בובר

מאת ד"ר גרשון א. חורנין

מוקדש לידידי היקר
ר' שנאור זלמן אש
למלאות לו שבעים וחמש שנה.

האדם מהו? שאלה זו מנסרת בחלל עולמו של האדם מיום שהתחיל לשאול לנתיבות-עולם. הוא תהה על קיומו וביקש לדעת את תעודתו עלי אדמות. שתי דעות קיצוניות נאמרו במשנת האדם: האחת סוברת שהאדם חסר הוא מעט מאלוהים; השנייה גורסת שהאדם היא למעלה מהקוף. בין שתי הדעות האלו נאמרו סברות והשערות שונות בדבר מהות האדם שהן דעות של ביניים בין שתי הקצוות.

כמעט בכל דור ודור הגו בעלי המחשבה בעניין מהותו של האדם. בובר, שהוא מגדולי ההוגים בתחום הדת והאמונה, מנסה בספרים שעשה להציג בכבשנו של העולם שהוא האדם. בובר הפך והפך בנושא האדם, כמעט בכל אופק הגותו. במשנתו על האדם יורה בובר יסוד עיקרי האומר שידיעת האדם צריכה להקיף אותו בשלימותו. יסוד שני בתורת האדם של בובר, מטיל חובה על חוקר האדם, שהוא עצמו, כלומר החוקר, צריך לראות את עצמו כאדם המלא מעלות וחסרונות, יתרונות ומגרעות, שהם סימני המובהקים של האדם. משנת האדם של בובר מושתתת על העובדה שבני האדם שונים זה מזה לא רק בפרצופיהם אלא בדרכיהם, הליכותיהם ואורחות חייהם. מטעם זה ראוי שחוקר האדם יהיה בעל הסתכלות דקה בכדי לעמוד על טיבם של הבריות שבעולם. האדם הוא על מיניהם שונים כמו דל, שוע, חכם, כסיל, גבור, פחדן, איש, אשה, הדיוט וגאון, וכיוצא בהם. ידיעות חלקיות על האדם פגומות הן שהרי הן תלושות מרקע הכללי שהוא האדם השלם.

כל הבא לחקור את האדם עליו להתייחס אל נושא מחקרו מתוך הסתכלות פנימית ולא חיצונית. האדם אינו, לפי בובר, נושא חיצוני לאדם. ידיעתנו את האדם "על האמת" היא הידיעה הסובייקטיבית. כל החוקר את נפש חברו יחקור את עצמו תחילה. בובר דורש מחוקר האדם שיזדהה עם נושא מחקרו הזדהות שלימה ומוחלטת. הזדהות ממין זה היא השער למחקר האדם. דרך משל, אמר בובר, רצונך לעמוד על טיבו של הים, גליו ונחשוליו, אל תעמוד מנגד ותסתכל מרחוק, רם אל הים, טבול במימיו והיה מתאבק עם גליו; או תחוש ותדע את טיבו של הים.

האדם עמוק כים, כולו תהומות. לפעמים היא כים נרגש, סוער חורף ולפעמים שקט הוא כים לאחר הסערה. יש לצלול לתהומות נפשו של האדם, הדרך לכך היא הבדידות שהוא הפרוזודור לטרקלין של הנפש. בשעות הבדידות אדם עלול לראות עצמו פנים אל פנים. שעה כזו מהנה את האדם בנעלה שבידיעות, בידיעות-עצמו.

בובר מבחין בין שתי תקופות בתולדות האנושיות וקורותיה. היו ימים שהאדם חי בעולם כדרך שהוא גר בביתו הקבוע המתוקן למרגוע ולקורת רוח. כך היה מקומו של האדם בעולם בתקופה הראשונה. בתקופה השנייה חל שינוי בהלך רוחו. הוא חש שאין לו בית בעולם. הוא שקע בבידודות והיה כגר נודד בארץ. כשאדם חי בביתו הוא סובב הולך בין כתליו שהם מעוז ומצודתו. כשאדם שרוי בלי בית, הוא בחוץ תחת כיפת השמים. בתקופה שהאדם חשב שהוא בן בית בעולם, היתה תורת האדם חלק מתורת הקוסמוס כולו. האדם היה שייך לעולם ותלוי בו. בתקופה של בדידות מחריפה תורת האדם. הוא חש ביתמותו העמוקה בקוסמוס, בלי חבר ורע שיאספהו אל ביתו. בשעה כזו האדם נעשה תלוש. הוא זר לעולם והעולם זר לו.

ממשנת אריסטו על האדם דוגמא נאה היא לאדם „בן בית“. אומנם במשנות אריסטו והיוונים מדובר על האדם בגוף שלישי בתורת „הוא“. אבל האדם מתבאר בפילוסופיה של אריסטו מתוך איספקרליה של העולם כולו. אריסטו לא מסביר את האדם כ„עולם קטן“, אבל מהות האדם במשנותיו דומה למהותו של העולם. העולם של אריסטו מחולק לשניים, עולם עליון ועולם תחתון. גם האדם עשוי כך, גוף מצד זה ונשמה מצד שני. הנשמה מקבילה לעולם העליון והגוף — לעולם התחתון. האדם שהוא אזרח בעולם, הרי הוא העולם דומים ומטעם זה קרובים זה לזה. האדם לא היה נעזב בקוסמוס של היוונים. הוא היה בן בית בו.

ימי הביניים העמיקו באדם את בטחונו בעולם. האמונה שהיתה יסוד היסודות בימי הביניים הושיבה את האדם „בבית“ וחיסלה את בדידותו. אומנם חכמי ימי הביניים הקימו חייך בין האדם ושאר העולם. אבל הוא חי בדעה שעולמו הוא מרכז הבריאה והוא עצמו „לב העולם“. או חי האדם „בבית“.

הכל בעולם מתוקן בסדר נאה. השמים לדי' והארץ לבני אדם. בתקופת הרניסאנס ובימים שלאחריה נתערער „ביתו“ של האדם. האסטרונומיה שיצא מבית מדרשו של קופרניקוס גילתה את האין סוף של החלל. השמים של קופרניקוס אינם השמים של היוונים, או של ימי הביניים. שמי קופרניקוס אינם שמים כלל אלא חלק אין סופי בלבד. האדם גורש מתוך „ביתו“, מבין כתליו. הוא נכנס לאין סוף, למקום שאין בו כתלים אלא כיפת האין סוף. האדם נעשה תלוש ובודד. החלל האין סופי והעולמות בלי מספר הפילו אימה ופחד בלב האדם. הקוסמוס שהאדם חשב שהוא ביתו היה לו לזר. היחס בין האדם ובין העולם נפגע קשה בשל הדעות האסטרונומיות החדשות. התקדמות המדע, סובר בובר, העמיקה את רגש הבדידות באדם. כשאדם חש זרות בעולם ואינו יודע את מקומו בו, משבר עולה ברוחו. בשעה קשה יאבד לאדם שיווי המשקל הנפשי ובטחונו בעולם מתרופף. האדם נעשה בעייה וטרדה לעצמו. מושג „הסופיות“ שניסח איינשטיין אין בכוחו להשיב לאדם את „ביתו“ אשר נהרס. מושג הסופיות של איינשטיין אינו דומה למושג הסופיות של העבר. מושג הסופיות שבתורת היחסיות יש לדעת, אבל אין לדמות אותו וקשה להשיגו ולציירו במחשבתנו כענין ממשי. השקפת עולמו של איינשטיין

אין בה משום להרגיע את רוח של האדם או להשיב לו את בטחונו ש"ביתו" בעולם יציב וקבוע. הדור החדש החי בצילה של האסטרונומיה החדשה מוכרח לוותר על ציור עולם מוחשי. הוא חי באוויריו של המופשט, של האפס. קשה לאדם להיות באווירה של המדע החדש המשנה את פני העולם בכל בוקר. המדע החדש מושתת על היחסי והאדם מתגעגע ועורג אל המחלט שבו הוא מוצא את הוודאות לקיומו.

פאסקאל בשעתו הרים קול וזועה נוכח אין סופיותו של העולם, "הדממה הנצחית של האין סוף מעוררת בי פחד". הוא ביקש מחסה בדת ובמיסטריון ומצא בהם שלווה נפש. שפינוזה, סובר בובר, ניסה לנסח תורת מידות על הדרך המאטימטית. הוא חשב ששיטת הפילוסופיה שלו היא התשובה כהלכה והפתרון הראציוני לבעיות האדם. שפינוזה היה סמוך ובטוח שהשכל המאטימאטי יהווה את הגשר, אשר יחבר מחדש את האדם עם העולם, ויעשה אותו שוב לבן בית בקוסמוס. השכל המאטימאטי הוא המפתח לבינה אמיתית בסדר הקוסמי וסדר העולם המוסרי. דעותיו של שפינוזה משכו את לבו של המשורר הגרמני הגדול גיתה, שמצא קורת רוח בה"אווירא של שלום", שלום בין העולם האדם שבמשנת שפינוזה. גיתה סבר, אומר בובר, ששפינוזה עשה חסד עם האדם והעניק לו מחדש "בית" אשר ישכון בו באין מפריע.

את משנת קאנט מפרש בובר, כתגובה לבעיית האדם שהחריפה עם פירסומה של האסטרונומיה החדשה. קאנט, סובר בובר, נתכוון במשנתו להנחיל לאדם מן האימה שחילחלה ברוחו של פאסקאל, בספרו "בקורת התבונה הצרופה" מתכוון קאנט להרגיע את לב האדם מהפחד שהטיל האין סוף עליו. אף הוא ביקש להיות מורה לנבוכי הזמן שדפקתם הבהלה. "צורות השכל" או "הקטיגוריות" של קאנט הן מגן ומחסה לאדם מפגיעתו של האין סוף. קאנט בא ללמדנו שהזמן והמקום אינם אלא צורותיו של השכל, כלומר שהם מושגים אנושיים ואינם משקפים את המציאות כשהיא לעצמה האדם הוא המחוקק חוקים לטבע. האדם הוא בעל בית השורר "בביתו". כך חתר קאנט להחזיר לאדם את מקום הכבוד שלו בעולם בניגוד לאסטרונומיה הקופרניקית שנטלה מהאדם את הדעה שהוא במרכזו של העולם. לפי קאנט אין אדם, מצד ההגיון, יכול לגזור מהעולם הוא סופי כשם שאין הוא יכול להוציא משפט שהוא אין סופי. שני המושגים האמורים הם מחוץ למסגרת של נסיונו. מבחינת הגיונית הנם שני המושגים האלה מבוססים כל צרכם. אבל אין אתה יכול לקבל בבת אחת שני מושגים הסותרים זה לזה. קאנט חוזר ומוזהיר שאנו משיגים את העולם רק בתופעותיו ולא בעצמותו או במהותו.

דעות קאנט בדבר צורות השכל המשוות דמות ומבנה לעולם. פתחו פתח לבובר לנסח מושג של נצחיות. הנצחיות אף היא אחת מצורותיו של השכל האנושי. היא חובקת זרעות עולם. נטועה היא בריחו של האדם. יש שעות בחיי האדם שהוא נעשה בן הנצח. שעות עילאיות אלו מצמצמות בנו את הנצחיות ואנו חיים אותה. היא בעצם חווייה גדולה בלבנו של האדם. כל המיסטריום האופפים את העולם אינם בעצם אלא כבשונו של האדם. צורות

השכל יוצרות את עולמו של האדם, או האדם יוצר את עולמו. שאלת העולם היא בשאלת האדם. אם תדע את האדם תדע גם את העולם. מכאן שהאדם והעולם אינם ענינים חיצוניים וזרים זה לזה. כך נעשה שלום בנפש האדם הוא חי בעולם שהוא משווה לו צורה.

במשנותיו של הגל נדחתה השאלה, "מהו האדם" לקרן-זווית. הוא מדבר רמות על "השכל הכללי", על "רוח העולם" המתגלה בהיסטוריה האנושית. גם הגל, כפילוסופים האחרים, מימי קדם ועד ימיו ועד בכלל, מבקשים נחלה לאדם להקים לו "בית" בר-קיימא. אבל "הבית" שהגל ביקש לבנות אינו במקום אלא בזמניה ותקופותיה של ההיסטוריה. "הזמן ההיסטורי" הוא הכח העליון של כל ההווה והמצוי. ביתו של האדם, לפי הגל, הוא בהיסטוריה. הילכך יש לעמוד על משמעותה. היא צריכה עיון ובינה יתירה. אף הגל, כפילוסופים רבים לפניו, מבקש להרשיט לאדם את ודאות קיומו בעולם, במשנותיו שואף הגל לעשות את מלאכתו של הרופא לחולי הרוח. הוא מבקש לגרש את הצללים מחיי האדם ולהפיג את מתיחות רוחו שבאה בעקב המדע החדש המהפך ומשנה סדרי חברה ודרכי מחשבה שנחשבו כקבועים ויציבים. הגל מבקש להשכיח את האדם ב"בית" בלי מורא לעתידו. "השכל הכללי" ערב שהכל ילך למישרים בלי תקלה ומכשול. האדם היודע ומבין את "רוח העולם" ימצא בו קורת רוח ולא יהיה כעלה גידף. מכאן שידיעת העולם והכרתו היא מטרה עליונה בחיים שכן בידיעתו יראה האדם את האמת מתגשמת בעולם.

כך דרכו של "רוח העולם": הוא מתחיל בתיוה שנהפכת לשלילתה, ואנטייתיוה. רוח והצלה עומדים להן לתיוה ולאנטייתיוה בסינתיוה והעקוב יהיה למישור. קופרניקוס גרש את האדם מגן עדנו והגל סבור היה שהחזיר אותו לשם. גן העדן של הגל הוא ההיסטוריה. ההיסטוריה ביתו ונחלתו של האדם ובה ינח האדם מספיקותיו. האמת היא שהבית אשר הקים הגל אינו "בית" כלל. הגל לא החזיר לאדם את הביטחון שהאדם היה שרוי בו בתקופות האמונה של ימי הביניים. כיום, אומר בובר, בני האדם עומדים מחדש תוהים ומבוהלים. שאלתו של פאסקאל בשעתו במקומה עומדת.

גם קארל מארכס בזמנו ביקש בית להשכיח בו את האדם הנדכא. הוא הטיף למשיחיות חילונית המשותתת על הדיאליקטיקה של ההיסטוריה, מארכס אינו מתכוון להעניק ציור של מבנה העולם. מגמתו היא מבנה החברה אשר תגיע למדרגה של שלימות אנושית. חברה זו תהא ביתו של האדם. תנאי התוצרת תופסים במשנת מארכס את מקומו של השכל העולמי של הגל. "הבית" שמארכס בונה לאדם משותת כולו על התנאים האלה. "בית" זה לפי מארכס יעניק לאדם את הוודאות והביטחון בחיים.

בובר דן את משנותיו של קארל מארכס לחיוב ולשלילה. הדין עם מארכס, אומר בובר, הרואה בחברה את עולמו של האדם. רק בחיי חברה ימצא האדם שלימות ובהם בלבד ישנה היכולת לאדם להציא לאור את סגולות נפשו וכשרונותיה ולהעניק לחברה חיות וחידוש. הצד השלילי שבמשנת מארכס עולה מכפירתו ברצון החפשי של בני האדם שבו צפונה היכולת לשנות לטובה

את פני העולם. רצונו של אדם, אומר בובר, הוא גורם מכריע בחברה וחיוב יותר ונעלה מגורמי התוצרת ותנאיה. בובר אינו ממעט בערכם של תנאי התוצרת ומודה שהשפעתם עצומה על מהלך חייו של האדם. אבל רצונו של אדם הוא הפוסק האחרון בחיים והוא קובע את קיומו. "הבית שקארל מארכס מבקש להשכיח בו את האדם עומד כיום על יסודות רעועים הסותרים זה לזה. הביטחון והודאות שמארכס שואף להעניק לבריות הם בבחינת עורבא פרח. ענין שעדיין לא נברא ולא בא לעולם. שאלת האדם חזרה להריפותה. אין "בית" לאדם ואין לו שלוה בחייו. אבל ישנו אור גדול אשר יאיר על האדם ויביא גיהה לרוחו הנכאה. כשהאדם קורא לאלהים ממעמקים, ימצא תשובה כהלכה לקיומו ותעודת חייו.

במשנותיו של ניטשה ניתן מקום בראש לאדם. האדם השואל והתוהה על קיומו הוא לב משנותיו של ניטשה. בכל ספריו, כמעט, שואל ניטשה: כיצד יעלה בידי האדם לדעת את עצמו והוא האדם נסתר מעיני עצמו, אטום וחשוך. ניטשה מנסה להשיב על שאלה זו. ואומר שהאדם הוא בעל חי שעדיין לא הגיע למעלת התפתחותו השלימה. אומנם, בובר רואה את הטובה בתורת ניטשה הגורסת שהאדם הוא גמיש בטבעו וצפויה לו התפתחות רבת-ענפים. אבל בובר מתריס כנגד ניטשה על שהוא מזלזל בדת ותביעותיה מאת האדם למלא את חובותיו כלפי שמים. משנתו של ניטשה רעועה, אומר בובר, בשל ההדגשה היתירה שלה על היחיד. רק במעלתו הרמה של היחיד רואה ניטשה שביב של תקווה למין האנושי.

בובר דוחה את הקולקטיביזם של קארל מארכס ואת האינדיווידואליזם הקיצוני של ניטשה. אין במשנותיהם פתרון לשאלת האדם, לא כל שכן תשובה על מהותו של האדם. כל מסתכל בזמן ומבין בחיים מכיר, שאין חיי האדם קולקטיביים או אינדיווידואליים כשהם לעצמם. היחיד מהווה עובדה של מציאות כשהוא מעורב עם הבריות. הקיבוץ, או הקולקטיבי, הוא גם עובדה של מציאות רק כשהוא מורכב מיחידים. היחיד כשהוא עצמו מהו? העובדה היסודית של קיום האדם היא: האדם "עם" האדם וחברו.

האדם עם האדם נעשה יצור חדש, בריאה חדשה. היחס בין אדם לחבירו, הנימה הנפשית שביניהם, אין דומה לו תחת השמים. השפה אינה אלא אמצעי ליחס זה. התפתחותו של האדם ותפארתו תלויות ביחס הזה כשלהבת הפתילה. ביחס הזה כרוכות ברכות וקללו למין האנושי. יחס זה בכוחו לרומם את האדם וגם להשפילו. את היחס הזה מכנה בובר בשם ב"ן, שהוא היסוד העיקרי במשנת האדם של בובר. היחס הזה של ב"ן אין לקבוע ביחיד בלבד ולא בקיבוץ המקיף וכולל יחידים רים. יחס זה אינו קבוע ומתמיד בין הבריות. הוא דורש התחדשות והתעוררות מדי פעם בפעם. הוא מצריך שמירה שאורו לא ידעך בלב האדם. את היחס הנפשי הזה אין לתפוס ולהשיג לפי הדרך שמשגיגים תהליכים פסיכולוגיים אחרים מפני שהוא יחיד ומיוחד במינו. יחס זה בין הבריות הוא בבחינת "תהום אל תהום תקרא", נפש קוראת לנפש.

מאגרות רב צעיר*

January 14, 1945

לידידי המשכיל החכם השלם מר שמחה זאב זלצמן נ"י — שלום.

ידידי הנכבד,

בקשר עם הערתי בדבר מאמר הרמב"ם במו"נ¹) פרק נא ביחס למדרגת אנשים פחותי ערך שהם ככהמות האומר וז"ל²): ודין אלו כדין בעלי חיים שאינם מדברים ואינם אצלי במדרגת בני אדם ומדרגתם בנמצאות למטה ממדרגת האדם ולמעלה ממדרגת הגוף וכו'. אמנם הוא משפט חריף נגד בני אדם הנבראים בצלם, אבל הרמב"ם בעל "שלטון השכל" ראה הבדל גדול בין אדם שאין לו שכל ומידות אנושיות ובין בעלי חיים. וכן הוא אומר בפירוש המשניות, מסכת בבא קמא פ"ד על המשנה שור של ישראל שנגח שור של עכו"ם פטור וז"ל³): ואל תתמה על דבר זה ואל יקשה בעיניך כמו שלא יקשה בעיניך שחיטת הבהמות ואעפ"י שלא חטאו לפי שמי שאין בו שלמות המידות האנושיות אינו בכלל האדם על האמת, אבל תכלית מציאותו לצורך האדם וכו' כלומר, לצורך האדם השלם. וכנראה הוא מדבר מאנשים במדרגת פראים העומדים על מדרגה פחותה מאד שאינם בני תרבות כלל ומשפט כזה הוציא על עכו"ם שלא קיבל עליו מצוות שנצטוו בני נח, שהורגין אותו (ה' מלכים פ"ח ה' א'). ומצוות בני נח הן היסודות של המשפט הטבעי כשפיקוח דמים, גילוי עריות, גזל ודינין (כלומר כל משפט מסודר שהוא בלעדי זה אין חברה ישובית כלל והיא אנרכיה שלימה), אבל מי שמקבל עליו שבע מצוות בני נח הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעוה"ב (שם הי"א). ובכן הוא דרש מבני אדם התנהגות חברה מסודרה על יסודות משפטיים ומי שאינו נוהג כזה הרי הוא באמת אינו מן הישוב ומסוכן לחברה האנושית. ובתשובותיו הוא מגלה דעתו מפורש בנוגע לאומ"ה⁴) בהכרעה ליברלית ואומר וז"ל⁵): ומה ששאלת על האומות — הוי יודע דרחמנא ליבא בעי ואחרי כוונת הלב הם הם וכבר אמרו חז"ל חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא ואמרו חכמי האמת: גוי שיושב ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול, והוא דחה אם כן את המאמר עכו"ם שעוסק בתורה חייב מיתה ומתיר ללמד את המצוות לנוצרים (תשובה סי' שס"ד). הנה ברור לפי זה שהמשפט הקשה שהוציא הרמב"ם במורה נגד בעל המדרגה הפחותה אין הדברים אמורים אלא כנגד פראים ממש שלא קיבלו עליהם שום סידור של חברה נימוסית איזו שהיא שהוא חשבם במדרגת בינונים, "למטה ממדרגת האדם ולמעלה ממדרגת הגוף". אמנם לנו יש השקפה אחרת על זה, אבל יש סמוכין גם לדעת הרמב"ם ואנו יכולים להבינו.

* מארכיונו של ש. ז. זלצמן ב"גנוזים".

(1) מורה נבוכים. (2) וזה לשונו.

(3) אומות העולם.

הנני שולח לכב' בזה העתק מכתב אחד שכתבתי לפרופ. קפלן בנוגע לשאלת אתה בחרתנו, כמדומני שכתבתי לו בענין זה עוד פעם, אבל עד כמה שאני זוכר לא כיבדני בתשובה על זה כנראה הוא חושב שאין מקשין על גזירותיו מן השמים.

הנני ידוּדוּ מכבדו
חיים משרנוביץ

[בבקשה להחזיר לי את העתק המכתב הזה לשמירה, כי אני שומר העתקות ממכתבים חשובים שאני משיב לשואלים].

אָז וְעָשׂוּ זֵהִים

מאת יצחק זילברשלג

אָז וְעָשׂוּ זֵהִים
מְשֻׁכְּלוֹת הַזְּמַן הַבְּהִים
נְמוּגִים בְּחִלְלֵי הַמַּעֲלֵעַ —
לֹא כְּאוֹיֵב, לֹא כְּרַעַ —
דָּם הַהוֹרוֹת בְּדוֹרְנוּ.

מִה יִהְיֶה עַל דָּם עֲתִידֵנוּ
בְּלַעַ יְרֵחַ, בְּמַאֲדִים,
מַעֲבָר לְעֵב הַרְדִּים,
הַרְבוּץ פְּהַנוּמָה עַל כּוֹכְבֵּת,
גְּלִינוּ מִנְפֶּשׁ נוֹשְׁבֵת.

גְּלִינוּ שְׂמֻמָּה עַל שְׂמֻמָּה
בְּתַהוּ חִלְלֵי. מִת אֲדִיר
הָאֲדָשׁ מֵעַל לְאֲדָמָת.
זָמָה אֵימָה הַדְּמָמָה
בְּתַהוּ לֹא דָרָךְ לֹא אִשִּׁיר!

אחרי העונה

(סיפור)

מאת א. דומניץ

היום היה קריר, מעונן ועגום. כן היה בבית המלאכה למעילי חורף לגברים של השותפים מייק ודו'ק ברחוב טשירי, אצל ה"אסיסט ריוור". זה היה בסוף עונת העבודה של תופרי בגדי חורף. עד התחלת עונת התפירה של בגדי קיץ יעברו ארבעה-חמישה שבועות של חופשה. אך הפועלים אינם קוראים לזה חופשה, כי אם בטלה, כי עליהם לבוא בכל בוקר להראות את פניהם, כדי שלא ייחשבו למתפטרים מעבודתם, ולא תאבד להם זכות החזקה לעונת העבודה הבאה. התופרים, עשרה במספר, היו נכנסים אחד אחד, מתעכבים לשעה קלה ויוצאים. לפעמים, כשנתקבלה "חבילה" אחת או שתיים בבית המלאכה, די להספיק עבודה של כמה שעות, היו הבעלים נותנים להם לעבוד שעות אחדות, וטוב מלא כלום.

בבוקר זה לא היה דבר לחכות לו. בכל זאת לא מיהרו הפועלים לצאת, מזג האוויר בחוץ לא היה נעים כלל וכלל, וללכת הביתה לא היה להם שום רצון, כי לא היו להם בני משפחה, ובדירותיהם לא היה להם אפילו חדר מיוחד — רק מקום ללון. הם הסתובבו בעצלתים בבית המלאכה ואחרי כן התיישבו בעיגול סביב פיניה, ראש המדברים, ושוחחו. השיחה נסבה על השמועה שהתהלכה, כי הבעלים חושבים להעתיק את בית המלאכה שלהם למעלה העיר. כלומר, לשדירה הששית בין הרחובות עשרים ושלשים, המקום ששם החלה להתרכז תעשיית הבגדים. שם עובדות המכונות בכח חשמל ושם עובדים בשבת ולא ביום א', כי כל בניני העבודה שם סגורים ביום המנוחה הכללי. אומרים גם כי הפועלים בבתי החרושת שם מתארגנים ל"יוניון". פיניה הכריז כי הוא לא ילך שמה. הוא יקרא שביתה אם הבעלים יחליטו לנוע מפה. הבעלים שישבו בפניהם אצל משרדם, לשמע המלה "שביתה" הרימו פניהם, ומייק, השותף הצעיר שאל בגערה: "מה לכם כי נועקתם? מה חפצכם", פיניה ענה בקול עבה וגס כדרכו: "אני שונא את החשמל ואת היוניון גם יחד". כשהבעלים שמעו את תשובתו הנמיכו את קולם ונרגעו. פיניה נצח וכתוב לבו ירק אל התקרה. הוא היה מומחה לזה, כשבא לידי התפעלות היה ממצמץ בשפתיו, חורק בשיניו ויורק מול התקרה. תגובה כזו היתה לפי מזגו וטבעו. הוא גם לא רצה לשנות את שמו. כששאלוהו מדוע מחזיק בשמו, פיניה, שם לא אמריקאי ולא נקרא מאכס, סם או בני כדרך רוב המהגרים הבאים לזה, היה עונה ביריקה כלפי התקרה: "אני לא אתן את שמי לשמד; שמי פיניה וכה ישאר". את דבריו היה מתבל לפעמים ב"מי שברך" רוסי שהיה מבטא באופן משונה, כי רוסית לא ידע, הוא למד את המלה מאחרים. אמרו עליו כי מוצאו היה מגליציה, אך "התגייר" ונעשה "ליטואק". הנליציאים אמרו כי הוא "התנצר" לליטואק. פיניה לא היה חולק כבוד גם למעבידיו. פעם קרה שהוא סיפר דבר ליצנות לחבריו באמצע העבודה וכולם צחקו. האדון מייק התרגז, ניגש לפיניה וקרא בכעס:

— אתה מפוטר. קח את בגדיך וצא מפה.

פיניה לא ענה דבר, לא שם לב לפקודת מייק, אך המשיך בעבודתו ביתר מרץ ומייק הסתפק בנויפה ושב למשרדו. חבריו חיבבו את פיניה והתנהגותו יצרה אווירה משפחתית ביניהם ובין הבעלים.

העבודה היותר קלה ופשוטה בתעשייה זו היתה התקנת השרוולים. היא דרשה רק את הידיעה לעשות תפר ישר בלי קמטים, מקביל לשפת הארג לכל אורכו של השרוול. עבודה זו נתונה לצעיר שבחבורה, בחור בן עשרים, שכינהו "הירוק". הוא היה יושב מצד השמאל של פיניה וכאשר כילה לעשות שרוול היה מוסר אותו מיד לפיניה שמתפקידו היה לתפור בו בטנה. פיניה היה בבהינת משגיח על "הירוק" ומורה-דרך שלו. עליו היה לפקח שלא יעשה קילקול במלאכתו.

במשך שלושת החדשים שהירוק עבד יחד עם פיניה נתהווה כעין ידידות ביניהם, אף שהדבר היחידי המשותף להם היה עשיית שרוולים. מן השיחות שנתגלגלו ביניהם לעתים במשך העבודה נודע לפיניה שה"ירוק" היגר לאמריקה לפני שנה וחצי, שכבר עבד בבתי חרושת שונים, אך לא יכול להסתגל לתנאי העבודה שמה. הוא סיפר לו, למשל, כי עבד בבית חרושת למתכת. ששם הוא היה היהודי היחידי. היחס של המעבידים לפועליהם היה זה של בוח ושיטנה. לפעמים היו מפטרים פועל באמצע המלאכה ללא שום סיבה. על דלת בית החרושת היה תמיד תלוי שלט "ידים דרושות". וכשפועל חדש בא והיה רוצה לעבוד במחיר זול יותר ששילמו לפועליהם, היו מפטרים אחד מעובדיהם ומעמידים את הפועל החדש, כי שום מומחיות לא היתה דרושה שם — רק ידים אמיצות.

בכלל לא היה הירוק מעורב בין חבריו ובמשך עונת העבודה לא דיבר הרבה, אך עתה בגמר העונה ובשעת הבטלה החל להשתתף בשיחה הכללית. הפועלים הקשישים תמחו לראות את הירוק מחווה את דעתו בפעם הראשונה בעניני אירגון, איגוד ושביתה. גם פיניה השתומם ואמר:

— הגד נא לי, מר עושה שרוולים, מה היית שם ברוסיה, רב או גונב סוסים? השומעים צחקו, אף "הירוק" חייך, אך לא ענה דבר.

— כבר חשבתי מזמן, — ענה פיניה, — כי ירוק זה לא ישאר אצלנו. הוא יעזוב את השרוולים וימצא את דרכו למשרד של דוקטור. ידועים לי אנשים כאלה. אני הייתי עובד יחד עם הד"ר פפקין ומוריסקה רונפלד. הרח נשא אותם לעולמות אחרים, ואנו נשארנו ב"שאפ" של מייק ודו"ק.

זו היא הפעם הראשונה שחבריו של פיניה ראו אותו במצב-רוח רציני ועגום כזה, אך כעבור רגעים אחדים שוב התארשש, הודקף ו"במי שברך" רוסי על שפתיו וב"טפוי" אמיץ שלח את יריקתו ישר אל התקרה.

על פי דרגת העבודה לא היה פיניה נחשב לבעל המקצוע החשוב ביותר בין תופרי מעילים. התואר הזה היה שייך לאיש הגומר לתפור את השרוולים, הצווארון החדשים מתחת לקצווי הצווארון. בבית-המלאכה של מייק ודו"ק עבודה זו נעשתה על ידי בוירק, איש בן חמישים. נכה ונכה-דרות, שעצבות שכנה תמיד על פניו. הוא היה היחידי בין העובדים שחי כאן עם משפחתו — אשתו ובתו. אך הוא ראה את עצמו כוזב בביתו. בתו שהיתה כבר אמריקאית גמורה, כי סיימה בית ספר ציבורי

יסודי בהיותה בת שש עשרה וכבר הספיקה לקבל משרה קלת-ערך במשרד, הביטה מגבוה על אכיה הידוק ששפתו עלגית וקנו לא גלוח. אשתו היתה בדעה אחת עם הבת והיו מבוזות אותו בפניו. מפני יחס בוז כזה מצד משפחתו אליו היה בוריק מונע מלהישאר בביתו בעתותיו הפנויות והיה מבלה את הזמן בגן הסטר, באסיפות של ה"לאנדסמאנשאפטן" או בבתי בני עירו ששם היו יושבים ומשיחים בגעגועים על חייהם בארץ מולדתם.

בבוקר זה בוריק נכנס לבית העבודה באיחור זמן.

— מה שלומך, מר בוריק? שאלוהו אחדים מחבריו, מדוע אחרת לבוא? האם ידעת מראש כי עבודה לא תהיה היום?

— כן, ידעתי. ענה בוריק, אך זו לא היתה סיבת איחורי. שמחה היתה לי בבית. אמש נתארסה בתי ואחרי שבועות אחדים תהיה החתונה.

— אה! התפרצה קריאה מפי כולם, — הוא בעל שמחה היום!

— לא רק לה, זוהי שמחה לכולנו! — קרא פיניה.

— כן, לכולנו! — הסכימו האחרים.

— ובכן, נחוג את השמחה — הוסיף פיניה. — ירד איש מכם אל החנות להביא בקבוק יי"ש ומטעמים ונחוג כדבעי.

שני חברים יצאו והביאו בקבוק יי"ש מן המובחר, גנקיקים, עוגות ושאר מיני טעימה.

הם התיישבו סביב שולחן הגיזרה והכינו את עצמם לסעודה אך באותה שעה הגיע לאונם קולו של האדון מייק:

— מה אתם רועשים שם? מי נתן לכם רשות לערוך סעודה פה? זה מקום עבודה ולא מסעדה, אם תחפצו לחוג לכו למקום אחר!

הדברים האלה של בעליהם העכיר את רוחם. לא עלה על דעתם שמעבידם ימנע מהם מלחוג פה שמחה של אחד מפרעליו הקשישים. לשעה קלה, העלבון היה גדול. הם עמדו רגעים אחדים נדהמים מבלי לדעת מה לעשות ולאן ללכת. פיניה היה הראשון להתעודד.

— נלך אל בית בוריק, — קרא, — הלא את שמחתו אנו חוגגים; ביתו לא רחוק מכאן.

בוריק היה כמבולבל ולא ידע מה לעשות: הוא לא רצה להזמין לביתו, כי חשש ליחס בני ביתו, אך גם לא יכל להשיב את פני חבריו ריקם. בינתיים נתן פיניה צו, וכולם הלכו לבית בוריק. כשנכנסו לא מצאו איש שמה. הסירו את מעיליהם, שתו "לחיים" פעם ופעמים, סעדו את לבם במטעמים שהביאו עמיהם וכטוב לבם החלו לומר. ביניהם היה אחד שכינהו "החזן", כי בשעת עבודתו רגיל היה לזמזם ניגונים מ"נתנה תוקף" ותפילות אחרות מימים הנוראים. הוא היה הראשון שכיבד אותם מה"רפרטואר" שלו. חבר אחר זימר שירי עם אחדים. גם "הירוק" החל לזמזם ניגון; בראשונה בשקט אך לאט, לאט קולו הלך ורם. זה היה שיר ממין אחר לגמרי. השיר היה ברוסית, והמלים קראו לקרב, למרד, להפיל כתלים ולשבור כבלים. חבריו הקשיבו בענין רב ואחרי רגעים אחדים החלו גם הם לזמזם את הלחן.

אפילו פיניה תיקתק ברגליו לקצב הנגינה. לא עבר זמן רב וכולם שרו כמו במקהלה — וכל דאגותיהם כאילו חלפו־הלכו.

פתאום נפתחה הדלת, ובתו של בוירק נראתה בפתח. האב נתבלבל. הוא לא ציפה לבואה. הוא ידע את יחסה ל"ירוקים", שהיא מתביישת גם באביה המדבר אנגלית בשפת־עלגים. כשראתה את המסיבה לפניו, פניה נתכרכמו מכעס ומרוגז וקראה בשצף־קצף: "הלאה מפה, שכורים נבזים, עזבו את הבית כרגע!" לשווא השתדל בוירק להסביר לבתו שהחגיגה הזאת היא לכבוד שמחתה. היא לא השגיחה בו והוסיפה לשפוך זלזולים על המסובין. געלבים וחפויי ראש התחמקו החברים מן הבית. צר היה להם על בוירק המסכן ועל הצער שגרמו לו ללא כוונה. צער תקף אותם גם על עצמם, על גורלם המר להיות מנותקים מקרוביהם, על בדידותם בנכר ועל היחס הבח שעליהם לסבול מצד אנשים רבים. מבלי דבר דבר הם הלכו בכיוון לה"איסט ריוור". הם הביטו על הנהר הרחב והארוך ועל התנועה הגדולה שם.

באופן נראתה אנייה שבאה מחופי אירופה, נכנסה מהאוקיינוס אל הנהר וצפה ל"אי הדמעות", כנראה להוריד מהגרים. שריקה ארוכה הודיעה לנוסעים כי הגיעו אל החוף. געגועים מילאו את נפשם למראה האנייה שבאה ממרחקים וששימשה כעין קשר בינם וארץ מולדתם. הם עמדו ושתקו. כעבור זמן־מה היפנה פיניה את ראשו מול הירוק ושאל מהזרהר:

— שמע נא, חברי, אמור לי. הלא אתה יודע, מה אומרים שם ברוסיה? מתי

תבוא המהפיכה, אה, מתי תבוא?

באלטימור

ממשנת האדם של מרטין בובר / סוף מעמוד 18

זהו תחומו של ה"אני ואתה". היחס של "בין" חורג מחוץ לגבולות של הקולקטיביזם והאינדיווידואליזם. הוא מהווה את העמוד התיכוני של האישיות הטהורה והתמימה שממנה, סובר בובר, תצמח חברת אדם טהורה.

מציאותו של היחס "בין" היא נקודת המוצא למדע האדם ולהסתכלות במהותו, מהות האדם בטהרתה, בזיווה ובתפארתה. אם תסתכל באדם, אומר בובר, מבחינת יחידותו לא תראה בו יותר מהסתכלותך בידה. רק האדם שהוא עם האדם, ביחס של "אני ואתה" מופיע הוא לעיניך בכל שיעור קומתו. אם תסתכל באדם מבחינת היחס של האדם עם האדם או תעמוד על יסודם של חיי אנוש ותכיר קצת מרוי נפשו של האדם. אנו צריכים למצוא את הפתרון לשאלת האדם מבחינת הפגישה בין האדם חולתו במסגרת היחס של "אני ואתה" והאדם עם האדם.

המהדורה החדשה של פסיקתא דרב כהנא

מאת ד"ר גרשון זאב בראודה

מפעלו של דב ב"ר יעקב ישראל מגדלבוים במהדורתו החדשה של פסיקתא דרב כהנא הוא חשוב ביותר. הספר הוא מאיר עינים בצורתו, עיבודו ותכניתו. כל אותה דברי חז"ל היא אסיר תודה למהדיר החרוץ. במבואו ד"ר מגדלבוים מוסר בקצרה את השערתו הגאונית של ר' יום טוב ליפמן צונץ בשנת 1832 על מציאותו של הפסיקתא דרב כהנא. אף על פי שלפניו לא היה שום כתב יד של מדרש זה. „צונץ אף קבע את מבנהו המשוער ואת סידרו של הספר. לדעתו התחיל הספר בפסקא לראש השנה, ואחריה באו פסקאות השכיכות למועדות חודש תשרי ולשבתות מצוינות שביניהן, לשבת חנוכה, לארבע פרשיות, לראש חודש, לפסח, לשבועות, ולהפטרות דפורענותא ודנחמתא, עד הפטרת שוש אשיש, שהיא הפטרת השבת שלפני ראש השנה, שבה מסתיים הספר. כן רשם צונץ את מראי המקומות לכל פסקא, היכן הן נזכרות בספרותנו, וביחוד בקטעים המרובים המועתקים בילקוט שמעוני ובהבאות הרבות שבספר הערוך” (מבוא דף ז).

המהדיר ממשיך: „בשנת 1868... בא ר' שלמה בובר והוציא לאור את המהדורה הראשונה של הספר הזה, על פי ארבעה כתבי יד, ובכך אישר את השערתו הגאונית של צונץ” (שם). הוא מעריך את תרומתו של בובר וגם מפרט את הליקויים בדרכו בהכנת מהדורתו.

ד"ר מגדלבוים מתאר ומעריך את שבעת כתבי היד שהשתמש בהם במהדורתו החדשה, וביניהם כתב יד אוקספורד (א), כת"י קאזאנטנא (ק), כת"י אוקספורד חדש (א') וגם קטעי גניזה, כתבי יד שלא נגלו בשעתו של בובר או שלא היו ברשותו.

לפי השערתו של צונץ הפסיקתא התחילה בפסקא דראש השנה ובכך היתה מסודרת על סדר הלוח השנתי. „השערה זו מבוססת על דרך ציונו של ר' נתן בעל הערוך לשתי הבאות מאותה פסקא שקורא לה, ריש פסקות, היינו שפסקא זו, דראש השנה, עמדה בראש ספר הפסיקתא, והיא שהיתה הפסקא הראשונה במדרשנו” (מבוא, דף י"ג). להשערה זו ד"ר מגדלבוים מוצא סיוע מרשימת ספרים עתיקה, ומשמו של הספר פסיקתא דרב כהנא, שהשם הזה, רב כהנא, נמצא בתחילת הפסקא לראש השנה לפי גירסאות שני כתבי יד. ד"ר מגדלבוים מצביע שלפי הוכחתו של הגר"ש ליברמן סירוס כמין זה קרה למדרש אחר, פסיקתא חדתא, שהיתה מסודרת על פי סדר השנה, וכעת מתחילה בפסח, כמו שהפסיקתא דרב כהנא שלפנינו מתחילה בחנוכה. וד"ר מגדלבוים מסיים שמי „שירצה לעמוד על הסידור המקורי של מדרשנו יוכל להקדים את הכרך... השני לפני הכרך הראשון, ועל ידי החלפת מקומם של שני הכרכים זה בזה יחזור המדרש לסידורו הקדמון” (הקדמה לכרך השני, דף ה).

לפי סידורו של מנדלבוים הפסיקתא מכילה דרשות לחגים ושבתות מצוינות, המתחלקות לחמש תקופות של לוח השנה: (1) ראש השנה עד יום כפור; (2) סוכות והחגים הסמוכים לו; (3) חנוכה וארבע פרשיות; (4) פסח עד שבועות; (5) השבתות אחר י"ז בתמוז עד השבת שלפני (או שלאחרי) ראש השנה. "החכמים בעלי המאמרים, מקומות מגוריהם... לשונו של הספר, מקורותיו השונים, כולם מעידים ברורות על מקום חברו של המדרש בארץ ישראל", כנראה במאה החמישית לסה"נ.

לפי המהדיר כתבי היד של הפסיקתא חלוקים לשתי משפחות: (1) א. א', צ; (2) א', כ, פ, ק. למרות סימני המקוריות בכת"י א' ביכר את כת"י א מחמת כמה טעמים ונימוקים. כתב יד זה העתיק בפנים מהדורתו בדיוק, ואפילו מקומות משובשים לא הגיה בפנים, אלא העיר עליהם בהערות, פרט למקומות שהשיבוש הוא וודאי, שאז תיקן הגירסא עפ"י כתבי יד אחרים והעיר על התיקון בשינויי נוסחאות בציון כוכב. גם השלים ראשי תבות וקיצורים בהעתקת פסוקי המקרא במקום שאין להסתפק בהם כלל בעצם הטקסט. כמו כן חילק את הפיסקאות לסעיפים, וסימנם במספרי אלף בית.

המהדיר הכין לספר חמשה מפתחות: א. פסוקי המקרא. ב. שמות תנאים ואמוראים, ג. מלים זרות, ד. ערכי הערוך לפי סדר הפסיקתא, ה. מפתח כללי. וגם כן מבוא באנגלית. ואחרון אחרון, הספר שובץ בהערותיו של הגר"ש ליברמן בשני מקומות: בסוף הכרך השני וגם בסוגריים שבבאור הקצר בתוך הספר. והנה שנים מפרושים מאירי עינים, למשל: מהמלים "תנועדתי לך שם" (שמות כה: כב) ר' אבא בר כהנא מדייק שההדרגשה היא "אף שם" ללמד שאפילו "מה שאחורי הכפורת אינו פנוי מן השכינה" (4). השאלה היא: הלא אחורי הכפורת, כנראה מקום קדוש מאוד ובכך מהו הדיוק "אף שם"? ולכן בסמכו על כתביו של הגר"ש ליברמן בספרו האנגלי הליניסמוס וכו', עמ' 172, המהדיר מבאר "מה שאחורי הכפורת — אעפ"י שלא היו שם תשמישי קדושה". והנה עוד ביאור מצויק על מאמריהם של ר' יוחנן ור' לוי: "מימיה לא ראתה חמה פגימתה של לבנה, ולא מזל קדים לחבריה ולית מזל חמי מה דקדמוי. אמ' ר' [לוי] כולהון סלקין כהדין דסליק בסולמא הפיך" (5). מהו בדיוק "סולמא הפיך"? A circular staircase היא הגדרתו המצוינת של הגר"ש ליברמן. ולכן הכוכבים לא רואים את חבריהם מפני שמסתובבים בעיגול. פנינים רבים כאלה נמצאים בבאוריו של הגר"ש ליברמן.

חוץ מזה על הקורא לעיין בשינויי נוסחאות. הרבה פעמים הבאר למאמר קשה-הבנה נמצא בהם. ואביא רק דוגמא אחת. כתוב: "כי כארץ תוציא צמחה" (ישעיה סא: יא). ר' פנחס ור' חלקיה בש"ר סימון כאיניש דאמ' ליה לחבריה קודשא בריך הוא יצמח לך זכו בדינך" (330¹²⁻¹³). במהדורתו בובר כתב: "פתרון הדברים האלה נעלם ממני" (קמח. הערה כט). אך הענין מבואר מן הקטע של כת"י אוקספורד חדש, שכאן מדובר על מתי ארץ ישראל שיחיו קודם למתי חוץ לארץ, ולכן איש אומר לחברו היהודי שגר בארץ ישראל: התום והזכות שלך יצמח — ממש — מן הארץ, כשתקום בראשונה בתחיית המתים.

ביאורו של המהדיר נותן את האטימולוגיה של מלים ביוונית, רומית וערבית; הוא גם מתרגם הפיסקאות הארמיות לעברית; בכדי לבאר דרש לפסוק הוא גומר את הפסוק. לפעמים הוא מסביר לנו כיצד הדרש נובע מהפסוק. למשל: ר' אבא בר כהנא דרש את הפסוק באיוב "יאכל בדי עורו יאכל בדיו בכור מות" (איוב יח: יג) כרמוז על מה ששמואל עשה לאגג מלך עמלק שהיה מחתיך מבשרו זיתים ומאכיל לנעמיות. ומתעוררת השאלה: היכן נמצא בפסוק הרמז לאגג? והמהדיר מבאר: "כל הפרק הזה מדבר על עונש הרשע ובפסוק יז כתוב: זכרו אבד מני ארץ. ולכן דרשו פסוק זה על אגג מלך עמלק" (45¹).

והנה דוגמא אחרת: "א"ר יצחק כתיב צדיקים יירשו ארץ וגו' (תהלים לז: כט), והרשעים היכן הם? פורחין באויר?" (2¹). והמהדיר מבאר: "הקושיא היא על סוף הפסוק... וישכנו לעד עליה... וכי רשעים אינם שוכנים בארץ, וכי פורחין באויר, בתמיה". ועכשו מבאורו של המהדיר מובן סיום מאמרו של ר' יצחק: "אלא מהו וישכנו לעד עליה (שם)? ישכנו (י פתוחה) שכינה בארץ". ועוד דוגמא: [אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדון אם תהיה רעה בעיר וי לא עשה (עמוס ג: ז). המהדיר מבאר באופן קולע "וה' לא עשה — ופירושו: בניחותא — לא ה' עשה אלא הם גרמו לעצמם את הרעה על ידי שלא חרדו לעשות תשובה אע"פ שהזהירו ע"י תקיעת השופר" (348¹). במקום הזה בובר במהדורתו (קנו: אינו מביא שום פירוש. ועוד דוגמא: בנוגע לפסוק "קוראים אל יי והוא יענם" (תהלים צט: ו) נאמר שה' דבר אל משה, אהרן ושמואל בענן, והדרשן ממשיך בשאלה: "אבל בשמואל לא שמענו, ואיכן שמענו? ותענינה אותם ותאמרנה יש הנה לפניך וגו' (שמואל א' ט: יב)". ור' יודן מסיים שבמלה "יש" גרמו ענן "כמה דאת אמר ויש אשר יהיה הענן וגומ' " (במדבר ט: ב). ובכדי להוסיף תוקף לגזירה שווה זו של ר' יודן המהדיר מבאר: "ואיכן שמענו — שה' דבר עמו בענן? ותענינה... ואח"כ בפסוק טו כתוב, וה' גלה את און שמואל... " (70¹). וראה גם 71¹, 164¹, 257¹, 385¹ - 383¹ — ביחוד האחרון ששם ביאוריו של המהדיר מצויינים הם.

בהרבה מקומות, הביאור של ד"ר מנדלבוים סולל דרך חדשה להבנת הענין. על הציטוט "כי זבח ליי בבצרה וגו' (ישעיה לד: ו)", א"ר ברכיה: "טבח גדול בארץ אדום (שם שם) — מימרא קשה, מפני שכנראה ר' ברכיה לא מחדש שום דבר בזה שהוא מביא את סוף הפסוק. המהדיר מפרש: "טבח גדול בארץ אדום — כלומר שהקב"ה יטבח את הגדול שכרח לבצרה. עיין מכות יב". (75¹). הגדול הוא על כן מקבל הפעולה במאמרו של ר' ברכיה. ועוד דוגמא הנוגעת בטיב תאומותם של יעקב ועשיו. ר' חלקיה בשם ר' סימון אומר: "אפילו דופן לא היה ביניהם ויצא זה צדיק וזה רשע". בובר איננו מפרש את המלה דופן (קצא). אבל המהדיר מבאר: "אפילו דופן — אלא נולדו בשיליא אחת" (426¹).

מחודש לחודש

ח"י שנה למדינה

נפש. בשנת 1965 היה היצוא הישראלי שווה יותר מארבע מאות ושלשים מיליון דולאר. על התמורה לטובה שחלה בתחום זה מיום היווסד המדינה תעיד העובדה, כי בשנת 1949 לא היווה היצוא אלא 11% משווי היבוא, ואילו בשנת 1965 כבר היווה היצוא 50% משווי היבוא. אמנם, המאזן המסחרי של ישראל מוסיף להיות שלילי. אבל זהו בעיקר תוצאה של מעמסת התקציב ההגנתי של המדינה, המוקפה אויבים, ולא תוצאה של חוסר כשרון וחריצות מצד תושבי הארץ, עובדי התעשייה והחקלאות כאחת.

מיום היווסד המדינה גדל שטח הקרקע המעובדת פי 3! מספר תלמידי בתי-הספר והאולפנים המקצועיים במדינה מתקרב עתה לשלושת-רבעי המיליון. צי הסוחר הישראלי מגיע כיום לתפוסה כוללת של מיליון טונות, ומספר המומחים הישראליים, המושי-טים יד עזורת ומקנים ידע לארצות המתפתחות מגיע לשבע מאות איש (בחמשים וחמש מדינות).

מספרים אלה דיים להוכיח, כי בוני הארץ עושים חיל בכל תחומי הפעולה בשדה הכלכלה, אין צריך לומר, שהשיגו גדולות בתחומי המחשבה המדע-עיים. הם נוטעים בלבנו את הבטחון כי גם בשנים הבאות יוסיפו בוני המדינה ומגיניה לצעוד מחיל אל חיל. כה לח"י!

„ברית בנדד“ בגלגול חדש?

כמה שינויים, שחלו בשבועות האחרונים במדינות ערב, מעידים על החלשת השפעתו של נאצר בעולם הערבי ועל התפצלות מדינות ערב לשני גושים ויותר. הגוש האחד הוא גוש המדינות „הסוציאליסטיות“, כביכול, שהשמאלית ביותר שבהן היא סוריה והמתונה ביותר, מבהינת „הסוציאליזם הערבי“, היא מצרים, ואילו הגוש השני הוא גוש המדינות

מדינת ישראל חוגגת ח"י שנה להולדתה ועם ישראל חוגג את יום מלאת ח"י שנה לעצמאותה. יהודי התפוצות כאשר הם שם, רואים ביום חג העצמאות אות ומופת לפריחת חיים חדשים — נוכח השבר אשר השברנו במלחמת העולם השנייה, ואות ומופת של תקווה טובה לעתיד, גם אם אין תמורה לאבידות העם ואין נחמה על אובדן מיבחר בניו.

אלה מבני המדינה ואורחיה התיירים מבני עמנו, אשר זכו השנה לחוות בתהלוכת צה"ל ביום העצמאות בחיפה — ראו מיפגן כוחה המחשי של מדינת-היהודים להשיב מלחמה שצרה לכל משנאיה המתנכלים לקיומה. אלה הזוכרים, כי החווה הגדול, ד"ר תיאודור הרצל, ראה במדינת היהודים פתרון לשאלת רדיפת היהודים ולשנאת ישראל בכלל, יווכחו לדעת, כי גם עתה, 18 שנה אחרי קום המדינה, לא בטלה האנטישמיות ולא עברה מן העולם, ואם גם צורותיה נשתנו ונת-רככו ברוב ארצות.

אלה ואלה ישימו אל לבם, כי גם אם אין שיור לישראל אלא מדינת ישראל, ואין מגן למדינת ישראל אלא צבא ישראל, הרי לא הכוח הצבאי בלבד הוא שעמד למדינה ולבוניה מאז ועד עתה, כי אם הרוח שפיעמה את טובי בני העם הזה ואת ממשיכי מורשתו. רוח זו וכוח זה הם שיעמדו לעם ישראל גם בעתיד, ויהיו אשר יהיו המיבחנו שנכנו לעם ישראל מידו של שר-האומות. בינתיים תוסיף אחדות ישראל לשמש מיטב הערובה לקיום כוחו ורוחו כאחד.

לא אמנה כרוכל את כל הישגיה של מדינת ישראל מיום היווסדה. אבל אוכיר מקצת עובדות, שמהן אתה נמצא למד על כלל העובדות כולן: מספר אוכלוסי המדינה, ביום הכרות העצמאות, לא היה אלא 600 אלף נפש. בסוף שנת 1965 הגיע מספר האוכי-לוסיים לשני מיליונים ושש מאות אלף

לפי תוכן נאומו של אלקסי קוסיגין, בסעודיה לאורח ד"ר זעין היה זה, ללא ספק, תיכנונה של "הברית המוסלמית". קוסיגין הביע בטחונו כי "הנסיגנות להקים ברית מוסלמית בעלת אופי צבאי ואימפריאליסטי — סופם להיכשל".

והנה, בין הכוחות שיתנגדו לברית כזאת מנה קוסיגין בנאומו בצדק את מצרים. אולם, הוא שכח להוסיף, שמצרים ה"פרוגרסיבית" אינה מאושרת ביותר מהתפתחות העניינים בסוריה ובעיראק כאחת. אמנם, עיראק של עכשיו תתקרב, בהכרח, יותר לרוסיה. אבל מותו של הנשיא עראף היה בגדר אבידה שאינה חוזרת לנאצר, שכן היה הלה מעריצו המושבע ובן־לווייתו הנאמן. אין צריך לומר, שסוריה של עכשיו, זו שבעלי הפיכה היזו עדיין מושלים בכיפתה, רחוקה מגאצר עוד יותר מסוריה שלפני ה־הפיכה היזו.

בקדאש חוזר לדמשק

אחד הסימנים המובהקים לכך הוא שובו של חליל באקדש, מנהיג הקו־מוניסטים הסוריים והאיש הבולט בתנועה הקומוניסטית המזרח־תיכונית, לאחר תקופה ארוכה של גלות־מאונס במוסקבה. את שובו של באקדאש יש לראות כתוצאה חשובה ראשונה של שיתוף פעולה בין מפלגת "הבעת" ובין הקומוניסטים הסוריים ופטרונים ב־מוסקבה.

יתר על כן, לשיתוף הפעולה עם הקומוניסטים בסוריה תהא השפעה מרובה גם על התפתחות העניינים בעיראק, ששלטון ה"בעת" בה נכשל, משום שעבדול סלאם עראף הולך שולל את המפלגה הזאת והרחיקה למעשה מן השלטון. מותו של הנשיא עראף, שבימיו נתלקחה מלחמת הדמים נגד הכורדים והגיעה לשיאה, ודאי יקרב את שתי מפלגות ה"בעת" ב־סוריה ובעיראק ויביא אולי לידי התרת קיומה של המפלגה הקומוניסטית גם בעיראק בהשפעתו של חליל באקדאש. אומריו עליו, על באקדאש, שהוא כורדי לפי מוצאו, יש לו כמה נימוקי קים לבוא לעזרת הכורדים מלבד הנימוק הפשוט, שמוסקבה רוצה בהפסקת המלחמה של צבא עיראק נגד המיעוט הכורדי. וכן אומרים, כי עבדול רחמן עראף, אחיו של הנשיא המת, לא היה מצליח בשעת ביקורו במוסקבה

המוסלמיות, שבראשן עומדת סעודיה וגרורתה — ממלכת הירדן, וכן נסי־כויות מפרץ הנפט הפרסי, ועליהן סוככים ידידיהן הקרובים — איראן ופאקיסטאן, שעם כל האחוזה הדתית המושלמית המאחדת אותן, אין להן אלא מגמה משותפת אחת: התנגנות בפני סכנה קומוניסטית, בין שהיא באה מברית־המועצות ובין שהיא באה ממצרים, בשם "הסוציאליזם הערבי" והקידמה הרפובליקנית. לדעת מוסקווה, גוש זה העומד להתארגן אינו אלא "ברית בגדד" בגלגול חדש, וכל כולו "מזימה אימפריאליסטית מערבית". יוזמה זו לארגן "ברית מוסלמית" עם שחודה מופנה כלפי רוסיה וכלפי מצרים של נאצר — הרי תהליך הת־הוותה עשוי לפגוע לא מעט במאזן הכוחות במזרח התיכון ובמערך ההגנתי של ישראל.

החלטת ואשינגטון על אספקת נשק רב, מטוסים וציוד לסעודיה ולירדן, היה בה כשלעצמה לערער את שיווי המשקל הצבאי בין ישראל וערב, בפרט שגבול ישראל וממלכת הירדן הוא הארוך ביותר והקשה ביותר להגנה. הכפלת כוחו של הצבא הירדני — גם אם לא היה בה משום סכנה דחופה לישראל, היה בה משום אתגר המחייב תשובה במהרה, אף כי ואשינגטון טון לא נתכוונה להצר לישראל בצעדה האמור.

המהפכה הצבאית היזו שבוצעה בסוף פברואר בסוריה, היה בה גם כן אות מדאיג לישראל בשל קיצוניותם של חוגי הקצונה הסורית ותביעתם למלחמת־נקם לאלתר נגד ישראל. עכשיו, שברית המועצות החלה להגיב תגובות־נגד לחיזורי המערב אחרי הממלכות המוסלמיות, יש לצפות לחימוש נוסף של סוריה על ידי מוסקבה, מלבד ההתחייבות שכבר הרשגה מהרוסים לממן 60% מכל הוצאות בניית הסכר על הפרת העילי, שיגיעו עד 250 מיליון דולאר. בו בזמן כבר השיג גנרל עבדול רחמן עראף, אחיו של נשיא עיראק (שניספה בתאונת אירון) הבטחה ברורה מן הרוסים לשלוח לו חלקי חילוף לנשק ולציוד הסובייטי של הצבא העיראקי. מבחינה זו, על כל פנים, יש לראות כמוצלחים את ביקוריהם במוסקווה של גנרל עבדול רחמן עראף ושל ראש ממשלת סוריה, ד"ר זעין. מה גרם להצלחה זו יותר מכל? אם לשפוט

להתעצם, כשם שהרדיפות על אנשי "בעת" בלבנון ובירדן הולכות וגוברות מיום שהצליחה ההפיכה בסוריה (ב-23 בפברואר) וגברה ידו של האגף השמאלי של "בעת" בדמשק. ברדיפות על אנשי "בעת" המארכסיסטיים בשאר ארצות ערב רואים בדמשק אות נוסף ל"אופנסיבה האימפריאליסטית המחזרת במזרח התיכון".

ההתקרבות לישראל?

התפשטות ההשפעה הסובייטית בארצות ערב מלווה, אפוא, התרופפות מקבילה של השפעת נאצר כסוכנה הראשי של מוסקבה. ברי, תועלתו של נאצר ושירותו לרוסים עדיין אינם מוטלים בספק, אך משקלו האיכותי של שירות זה פוחת והולך. ובודאי שאין להניח, כי מוסקבה סומכת על תיווכו בלבד כאיש הביניים וכדבר (ד' פתוחה) בלעדי של התנועה הלאומנית הערבית. יתר על כן, כמה עתונים מצריים והעתון הבריטי "אל חודאת" (פרו-מצרי) מביעים חששות ל"התקרבות בין ברית המועצות וישראל". בין הסימנים שהם מונים: הכרזת ראש ממשלת הונגריה, בזמן ביקורו ב"כווייט, בפברואר, כי "את הסכסוך הישראלי-ערבי יש לפתור בדרכי שלום"; הצהרת סגן ראש ממשלת ברית המועצות בטהראן, כי "יש לפתור את שאלת פלשתינה ברוח טאשקנט"; הודעת מזכיר השגרירות הסובייטית בתל-אביב, כי "ברית המועצות תשקוד על שמירת עצמאותה של ישראל"; מאמר שהופיע ב"פראודה", לפני כחודשיים, על זכותה של ישראל להשתמש במקורות הירדן; מאמר שפורסם ב"איזוסטיה", שלפיו "רוח טאשקנט — כוחה יפה לא רק לגבי הודו ופאקיסטאן אלא גם לגבי סכסוכים ומשברים אחרים שפתרונם נראה כיום כבלתי-אפשרי".

חששות ופחדים

לעת עתה אין לראות בתגובות הערביות נגד סכנתה של התערבות דיפלומטית רוסית לפי "רוח טאשקנט" — אלא חששות ופחדים בטרם עת. אבל אין להכחיש, כי ההכרזות והמאמרים האמורים, עם כל סתמיותם וכלליותם הבלתי-מחייבת, וכן פניו-תיהם של מדינאי ישראל למוסקבה לפעול ברוח זו — הטילו מבוכה במחנה הערבי. מסקנתו של העתון (סוף בעמוד 37)

אלמלא הבטיח הבטחה מפורשת לשים קץ למלחמה האזרחית האמורה. אין ספק, שהתקרבות עיראקית וסורית למוסקבה אינה לפי רוחו של נאצר, ובודאי שאין זה לפי רוחו שקומוניסטיים ישתתפו בממשלת סוריה, בעוד אשר בארצו אסורה כל פעילות קומוניסטית. זאת ועוד. כל עוד היה עבדול סלאם עראף ליד הגה השלטון, היתה עיראק מסכימה לכל צעד וצעד של מצרים בוויה הבינלאומית, גם אם איחוד עיראק-מצרי לא היה ניתן לביצוע. עכשיו ייתכן מצב, שבו תלך עיראק אחרי סוריה ותפעל על אפו ועל חמתו של נאצר. האת לזכור, כי בעבר היו הממשלות הסוריות מסרבות לצרף לשלטון את הקומוניסטים ולהחזיר את באקדאש לדמשק, מחשש התנגדותו של נאצר. מכאן קל להסיק באינו מידה ירדה קרנו של נאצר בסוריה ובעיראק כאחת. מבחינת השפעה וההכרעה המדינית.

צד טוב נוסף בתמורה שחלה בסוריה הוא, שמעתה תדחק מוסקבה את רגליהם של סוכני פקין בסוריה, והללו מסוכנים לישראל יותר מכל, בשל תמיכתם הגלויה בלאומנים הערביים הקיצוניים, כגון "אל פתאח" וארגון "השיחרור הפלשתינאי" מיסודו של שוקיירי. מלבד החזרתו של באקדאש, עשתה ממשלת ד"ר זעין עוד צעד של פיוס כלפי מוסקבה והקומוניסטים: היא הכניסה שני שרים קומוניסטיים לקבינט הסורי, והתירה פירסומו של עתון יומי קומוניסטי. לא ייפלא אפוא שאחרי כל אלה קיבל ד"ר זעין במוסקבה אישור למימון רוב ההוצאות של בניית סכר הפרת ולמימוש תכניות כלכליות אחרות.

משטר רופף

אמנם, המשטר הנוכחי בסוריה, עם או בלי הקומוניסטים, מוסיף להיות רופף. רבים המנבאים להפיכה קרובה של הימין, כתגובה למיפנה השמאלי שחל בשלטון אנשי ה"בעת". נראה גם כן, ששלטון זה לא יוכל להחזיק מעמד ימים רבים אלא אם כן יקביל לו משטר "בעת" בעיראק. אמנם, קשה להניח, כי עבדול רחמן עראף, שנבחר לנשיא עיראק, בעזרתו של מרשל חכים עמאר המצרי, למשך שנה אחת, יתן דריסת רגל לבאקדאש ולאנשיו בעיראק ללא מאבק כלשהו. הרדיפות על הקומוניסטים בעיראק עלולות

„האם נדם קולו של הסופר בציבור?“

קלע בהערותו ע. עזו בענין עמדתו הציבורית של הסופר: „ספרות בכל דור נכתבת על מה שבין אדם לגורלו. והנה נתגלגלו הדברים כך שגורלו הפרטי, האישי, המיוחד, של כל יחיד בעם היהודי במשך דורות אלה (מתקופת ההשכלה בגרמניה ועד קום המדינה)“, היתה לו זיקה והשכלה ישירה ביותר ונוחה ביותר לפירוש ולקליטה אל ההיסטוריה היהודית. ועזו גומר במשל מאלף: „בשביל ביאליק, חורבן הבית וחורבן בית המדרש והתגירה הגדולה של היהודים מעבר ליב, כל אלה היו עובדות ביוגרפיות, לא תהליכים סוציולוגיים ולא זכרי מאורעות היסטוריים. כך גולדה „מגילת האש“, שהיא פובליציסטיקה כבירה וספרות גדולה, ופיוט כאחד.“

● **„כאשר נתמנית ב-1959 כיועץ** (למיווג העדות — י.ר.) לראש הממשלה, הסתכם תקציב משרד החינוך והתרבות בסך כ-100 מליון לירות שהיו כארבעה אחוזים מהתקציב הלאומי, ואילו בשנה זו מגיע תקציב משרד החינוך ל-460 מליון לירות ומהווה כעשרה אחוז של כלל התקציב הלאומי“ כותב פרופ' אנדרי שוראקי במאמרו „אני לעם... או לחלק מהעם“ ב„היום“. פרופ' שוראקי אומר כי נקודה זו חשובה בעיניו כי היא תקבע את עתידנו הלאומי ואת רמת דור ההמשך. פרופ' שוראקי מתנצח במאמרו עם ד"ר דוד לאור ב„מעריב“ שפירסם מאמר: „לכם ולא(ר) לו“ שיגרום, לדעת שוראקי, להחרפת היחסים הבינעדתיים בארץ.

● **„לשון משנאית מנופה כו של** פרופ' סדן נשמעת חנוטה וזרה לתחושתנו הלשונית החיה“ כותב בועז עברון במאמרו „בעקבות ועידת הסופרים“, במדור לספרות

● **כסימפוזיון של סופרים** ב„מעריב“ (לרגל הועידה הדו-שנתית על אגודת הסופרים העבריים), נשמעו כמה דברי קיטרוג (משה שמיר: „איפה יתואר בעולם שכתביהם של משוררים וסופרים חשובים, אליבא דכל המבקרים והמחנכים — אינם מכונסים או אינם נמצאים בכלל ואין להשיגם?“). אולם כאן נעמוד על שאלה אחת שהמנחה (ד"ר דוד לאור, עורך המדור הספרותי ב„מעריב“), הציגה וניסחה בצורת אשמה, „שהספרות העברית ויתרה מרצונה על מעמדה בתוך חיינו הציבוריים במדינת ישראל והשפעתה אינה ניכרת בכלל במדינה. והן לא תמיד היה זה מצב הדברים: ביאליק ואחד העם, ברנר ויצחק למדן, ואחרים השמיעו את קולם — מי בדברי נועם ומי בדברי זעם — בענינים שעמדו ברומו של עולמנו, ואילו היום כאילו נדם קולו של הסופר בתוך הקלחת הרותחת של חיינו.“

● **המספר, העורך (של „משא“)** ומראשי המדברים מדור ה„פלמ“ח“ הפריך את הטענה שהסופר העברי בימינו קולו אינו נשמע. מגד הוכיח את ההפך, ש„אצלנו, יותר מאשר בספרויות אחרות, הסופרים ממלאים תפקיד של מוכיחים, של אנשי ציבור, של אנשים שמעורבים באופן פעיל מאוד בכל הענינים האקטואליים. כמובן, אנתנו כולנו מכירים את השמות, מכידים את אלתרמן, שבמשך שנים היה כותב מדי שבוע „טור שביעי“, או משורר כמו אורי צבי גרינברג, שגם הוא, בבמה זו או אחרת, משמיע תמיד את דברו.“

עמוס עזו הזכיר גם את ס. יזהר, ומגד נענה אחריו, יזהר שבעל פה. ולא עוד אלא שאלבא דמגד, „העובדה שסופרים הם אנשי ציבור, פוגעת במידה מסויימת ב„ספרות“.

בחרפות, אמריקנים שחורים ולבנים תוקפים את ארצם ומגדפים את ממשלתם, החברה הצרפתית מבוקרת כמעט מדי יום ביומו בחרפות הרסנית לא רק ע"י אנשי הארץ פוזיציה השמאלית אלא גם ע"י ה"גוליסטים" ואילו החברה הישראלית נרעשת מציטטות שחרפות גופלת מזו שבמאמרים שנכתבו ע"י עתונאים אחרים כמעט על כל מדינה שבעולם. רולו תרגם את המתרחש בארץ ללשון עתונאית וציטט דוברי שני ה"מחנות" — דוברי המחנה ה"מערבי" הדוגלים ב" מערביות מוחלטת של המדינה ודוברי המחנה ה"מזרחי" הרואים בעם ישראל עם שמי ומזרחי בעיקרו ומוזיקים את העולם על הנעשה בארץ במטרה להפוך את עולי המזרח למערביים גם במהות חינוכם הנפשי, דבר, שאחד ממשותפי כנס הפדרציה ה" ספרדית העולמית שהתקיימה לאחרונה בלונדון קורא לו: "ג'נוסידי תרבותי".

"האם צריכים הוויכוחים האלה לעורר תגובות כה אישיות וכה מופרזות בחלק ניכר של העתונות הישראלית?" שואל פרופ' שוראקי ומוסיף: "האם אין אנו די חזקים ובטוחים בקיומנו ובעתידנו שאין אנו סובלים בקורת חופשית על המתרחש בארצנו?"

● **"מידת תרבותו של עם אינה נמדדת במלים החלקלקות והמליצות ה" מתגלגלות כקטניות מפי דפלומטים בעלי לשון חלקה. התרבות נמדדת לפי מידת זיקתו של הציבור לענינים שברוח, לפי מספר הספרים הטובים הנמכרים, לפי תפוצתו של ירחון בעל רמה, לפי הופעתו או אי-הופעתו של שבועון המוקדש כולו לעניני תרבות ורוח ולפי המוספים הספרותיים שבעתונות היומית שלנו, כותב הסופר יהושע בריסוף בטורו השבועי ב"ידיעות אחרונות" וטוען כלפי "אלה הטופחים על כרסם ומתפארים בהישגים התרבותיים שלנו לעומת אמריקה החמרנית למשל, ייטיבו לעשות אם ישו את המוספים הספרותיים של העתונים שלהם למוספים הספרותיים של עתוני עם הספר", בעוד שהתוספת הספרותית של ה"ניו יורק טיימס" מכילה כמאה עמודים בכל שבוע הרי**

ואמנות שב"ידיעות אחרונות". עברון מספר כי ההאזנה להרצאות ערב הפתיחה של ועידת הסופרים גילתה פרט מעניין בתחום הסגנון: בעוד שדברי חנוך ברטוב היו רצופים סממני עברית חדישה הירצה דב סדן בלשון שחוטשיררתה היא המשנה אף כי ניכרים בה יסודות מאוחרים יותר. לדעת עברון נמצא שלשון משנאית בימינו יש בה תמיד נימה של התייפייפות מסופרתת ואין לה כל מגע עם הלשון המתפתחת בארץ. ואילו לשון זו קרובה דווקא לסגנון תרגומיים של האיבן-תיבונים. עברון מסביר כי עם כל ההסתייגויות ההכרחיות יש לציין כי השפעה ניכרת ביותר על לשוננו כיום היא השפעת התרגום דווקא ולא רק תרגום של דורות אחרונים.

● **אריק רולו, עתונאי צרפתי, בעל שם פירסם סידרת מאמרים על ישראל ב"לה מונד" הפריזאי וסיפר על הקונפליקטים המאיימים על החברה הישראלית שצפויה לה הסכנה להתחלק לשניים. יוצאי ארצות המערב וליוצאי ארצות אפריקה ואסיה. ד"ר לזאר שואל במאמרו: "אם מלמדים את ילדי תימן ומרוקו את שירי ביאליק וטשרניחובסקי, אם קוראים איתם את פרץ ועגנון — האם זה נקרא חינוך מערבי" ומוסיף: "בסדר נותר מכאן ואילך על שקספיר ועל בטהובן, על אויסטרך ועל יהודי מנוחין נשדר רק את הזמרת המקצועית הגדולה אוסקולתום ואת המנגינה המלווה את ריקודי הבטן".**

● **שואל פרופ' שוראקי: "האם כל תרבות המערב היא ברמתם של שקספיר, מוצרט, איינשטיין וקאנט? האם כל תרבות המזרח מסתכמת באוסקולתום או בקצידות של אימרו-לה-קייס והקוראן? והאם אין ריקודי בטן בציויליזציה המערבית, והאין זמרות יותר גרוועות בפאריז, ובניו יורק מאשר הזמרת המצרית אום קולתום? באותו עתון "לה מונד" שהדפיס את מאמרו של רולו מספר פרופ' שוראקי כי קרא כמעט בכל דף ובכל טור בקורת חופשית על בעיות עמים רבים. כמרים ספרדים מעיזים להתקוף את ממשלתם**

שישיבו על טענותיהם של חברי המשק נגד מה שהם כינו ה"קו האנטי דתי" של "הארץ". אחדים מן המתווכחים האשימו את העתון ב"הסתת הציבור לשנאה לדת" ואחרים טענו כי "הארץ" משרת את הקו הכנעני של אורי אבנרי. טענה אחרת היתה שההתנגדות לכמה מדרשותיהן העיקריות של המפלגות הדתיות חייבת להוביל את העם, ובעיקר, את הנוער ל"ניהיליזם". רוב המתווכחים שאלו את חברי המערכת "אילו ערכי נצח מסוגלים הם להעמיד" תחת ערכי הדת והתאוננו ש"הארץ" נתון יתר על המידה להשפעות "העולם המערבי" הבלתי יהודי.

● "לפי חוקי המדינה אינני יהודי,

אין לי זכויות שוות, אינני יכול לשאת אשה וגם לא אוכל להיקבר בבית הקברות היהודי; לכן אין להטיל עלי את חובת השירות בצה"ל אמר צעיר בן 19, ישעיהו גוטספריד מרעננה לשופט השלום בכפר סבא. הצהרה דומה הגיש בזמנו בלשכת הגיוס אחיו הבכור של הנאשם ומשפט אחד חופף את שניהם ו"דבר" המביא ידיעה זו מציין כי זו "טרגדיה של אלפי ילדים ונוער, בני אמהות לא יהודיות" שהועמדו למשפט מפני שסירבו להתייצב לשירות בצה"ל כמחאה על החוקים המונעים מהם להימנות עם העדה היהודית. מקרה זה, מספר העתון, דומה לעשרות מקרים אחרים במדינה. הועזעו במשפחה האמורה בא כנראה מצד האם בגלל סירובה של החברה קדישא להביא לקבר ישראל ילד ממשפחה מעורבת בטענה שהוא היה נוצרי מלבד זאת לא הצליחו האחים להתקרב לבנות המקום.

ינץ רמגל

התוספת הספרותית של "דבר" למשל שהכילה בשנות השלושים 32 עמודים מדי שבוע בשבוע הצטמצמה לשני עמודים ו"איזה אחוז מבין קוראי העתון ההוא, או כל עתון אחר במשמע, טרח אפילו לעבור במבטו על הנכתב באותו עמוד (ספרותי) כיום".

בר יוסף מספר גם כי בשנות השלושים הופיע בישוב הקטן הוא שבועון ספרותי "טורים" והיו לו אלפי קוראים ואילו כיום אין בכחו של ישוב בן שני מליון יהודים ומעלה לקיים שבועון ספרותי אחד והירחון "מאזניים" מופץ כיום ב-1500 טפסים בלבד ומזה כ-500 מגויים בארה"ב, כ-500 טפסים נשלחים חינם לחברי אגודת הסופרים, וכמה מאות למוסדות.

בריוסף, מחמת להיטותו להכריע את דמותו התרבותי בארץ לכף חובה, מסיח את דעתו לגמרי מריבוי ההוצאות הספרותיות האחרות, מלבד "מאזניים", כגון "מולד", "אמות", "קשת", "האומה" ועוד. כמו-כן לא הזכיר שכל עתון יומי בארץ מטפח מוסף ספרותי שבצירופם יש בהם כדי למלא "גיפחור" של שבועון הגון (אגב, תוכנו פעם מוסף ספרותי משותף, אך הדבר לא יצא לפועל), אשר לתוספת הספרותית של ה"טיימס", היא מכילה לא מאה עמוד, כי אם כחמישים ושלושת רבעיה — מודעות.

● בקורת נוקבת על גישת

"הארץ" לבעיות הדת והדתיים במדינה נמתחה בוויכוח שהתקיים ביבנה, קבוצת האם של הקיבוץ הדתי. הקיבוץ הזמין את עורך "הארץ" ושלושה חברי מערכת כדי

מחודש לתודש / סוף מעמוד 32

הלבנוני הנ"ל, כי "אכן חל מיפנה במדיניות הסובייטית, וכי מיפנה זה הוא תוצאה ממאציו של שר החוץ החדש אבא אבן לנקוט בקו התקרבות לגוש המזרחי" — היא לכל הדעות מסקנה פזיזה, גם אם יש בה משום מחמאה לכותרו הדיפלומאטי של שר-

החוץ הישראלי החדש. אבל היא מעידה על חרדה מסויימת במחנה ה"ערבי שמא יחדלו הערבים לזכות ו"ליהנות משני שולחנות, וחרדה זו היא, כשלעצמה, דבר הרצוי לישראל מכל הבחינות.

י. מישאל

„תנועת המרי“ — השותפות בין ה„הגנה“ אצ”ל ולח”י

אחת מצורות ההתנגדות המובהקות והחשובות ביותר לשלטון הבריטי, אך הוא מדגיש את חטאה הכבד של ה„הגנה“ בתקופת ה„סזון“ מדצמבר 1944 עד נובמבר 1945, שאז גלחם באלה שנלחמו בשלטון הבריטי. מנקודה כאובה זו עבר בגין לתקופה של „תנועת המרי“, שהוא רואה אותה „אחת התקופות הגדולות בתולדות האומה“.

מה ארכה של תקופה זו?

בגין קובע את זמנה מ„אוקטובר 1945 והפעולה הראשונה המשולבת של 3 הארגונים — ה„הגנה“ האצ”ל והלח”י — היתה ב־1 בנובמבר, כאשר חברי ה„הגנה“ פוצצו את מסילות הברזל ואצ”ל ולח”י התקיפו את תחנת הרכבת בלוד. זו היתה פעולה משולבת מוסמכת ומתוכננת מלכתחילה על ידי 3 הארגונים“.

הסימפוזיון רב היה בו העניין וה־ „מתח“ בין מצד עצם נושא הדיון ובין מצד האנשים שהשתתפו בו. והנה דוגמה לשיחות שהתנהלו בין מנהיגי התנועות, שבהשקפותיהם היו רחוקים אחד מן השני כרחוק מורה מן המערב, אך המאבק המשותף איחדם לכח־לחימה אחד בימי ההכרעה הגדולים והנוראים:

„ש. פרס: „איך דמיינתם לעצמכם באותה תקופה את השתלשלות ה־ באות? מה היתה התכנית הפוליטית שלכם? הבעייה איננה אם משתמשים בנשק. הנשק איננו אלא אמצעי.“

„מ. בגין: „אשיב על שאלתך, מר פרס, בהמשך דברי. אנו ניהלנו — וכך מלכתחילה חשבנו — מלחמה מדינית באמצעים צבאיים. מעולם לא ניהלנו מלחמה צבאית במובן הטכני של המלה. סוף סוף ידענו שעומדים אנו מעטים נגד רבים, האם יכולנו להכריע אותם בכח הזרוע? כל הסברתנו, שליוותה כל פעולה ופעולה, שהיתה בין פעולה לפעולה, היתה מכוונת לאספקט המדיני, בניגוד למה שאמר ד”ר סנה, שכביכול ראינו את הדבר היחיד בשימוש בנשק“.

פרשה מיוחדת היא פיצוץ מלון

(סוף בעמוד 45)

הסימפוזיונים נעשו דבר פופולרי בארץ ו„מעריב“ הוא הזריו והחרוץ שבין העתונים, עורך דיונים כגון אלה על בעיות חשובות, אם אקטואליות ו„מפרכסות“, או מן העבר הקרוב, שאף הוא מתסיס וקוצף ומסעיר את הרוחות עד היום... בגליון ערב פסח זיכה אותו „מעריב“ בשני סימפוזיונים בבתי־אחת: על הספרות העברית בימינו ועל „תנועת המרי“. גאולה כהן, המומחית לדבר, כינסה מסביב לשול־חנה העגול ראשי ה„הגנה“, אצ”ל ולח”י, ביניהם שמעון פרס, מנחם בגין, נתן ילין־מור, משה סנה, חיים לנדאו, אליעזר ליבנה ויעקב ריפתיץ, ששלחו מבט לאחור, לשנות המאבק כנגד ה־ שלטון הבריטי. השאלה שעמדה על הפרק היתה: מה הוליד ומה פירק את השותפות ב„תנועת המרי“, היא התנועה המשותפת שפעלו בה כל שלושת הארגונים הלוחמים. משה סנה נימק את התפטרותו מתפקידו כרמ”א (ראש המפקדה הארצית) של ה„הגנה“, בכך שהקונגרס הציוני ש־נתכנס בסוף שנת 1946 הגביל את המאבק עם השלטון המנדטורי.

איך רואה סנה את המאבק ההוא כיום?

אף כעת, על אף חילוקי הדעות בינו לבין מנהיגי המדינה, הוא סובר שלת„הגנה“ היה היתרון על שני השותפים האחרים, כי שילבה, אם לא באופן אידיאלי ביותר, „שלושת הדברים: מאבק מזויין, העפלה ומאבק מדיני לרכישת תמיכת גורמים בינ־לאומיים, שבלעדיהם לא היתה באה הכרעה בענין זה“. וסנה הוסיף: „אינני אומר שרק ה„הגנה“ עשתה זאת, אבל פה אני יכול לומר, שבעוד ה„הגנה“ היתה לקוייה בכך שגורמים ציבוריים הגבילו אותה לגבי המאבק המזויין, הרי אצ”ל ולח”י הגבילו את עצמם, כמו ידיהם למאבק המזויין בלבד“.

כהוכחה לדרכי לחימה לא־דווקא מזויינים, מציין סנה את „עלייה ב־“ כאחת מצורות ההתנגדות הנמרצות ביותר.

מנחם בגין תודה שההעפלה „היתה

הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בִקְרָת

חלוצי המדע העברי הרפואי באמריקה

מאת חיים ליף

ב. ד"ר משה אינהורן*

לקביעת מונחים, הרפואה והיהודים, התלמוד וחכמת הרפואה, כתבי-יד עתיקים, אישים, בקורת ספרים ועוד. ביחוד שקד על טיפוח המדור לקביעת מונחים ו"הרופא העברי" נעשה מעב"דה לבידור הלכות חשובות בבטחון לשון רפואית. ואמנם לא מעט תרם "הרופא העברי" למינוח העברי הרפואי. מכיוון שהחידושים שנתחדשו במקצוע זה יוצאים לתחומי חיים ומדע נרחבים מחוץ לשדה הרפואה, הרי תרומה זו היתה חיונית ביותר ללשון העברית בכללה ולהעשרת אוצרה השימושי-המדעי.

מדור זה של קביעת מונחים היה תוסס וער. "הרופא העברי" נקט בשיטה שיש לתת מקום במאסף לדיעות מנוגדות של חוקרי הלשון. הוויכוחים שנתעוררו, חילוקי הדיעות, ההצעות השונות — כל אלה שימשו את המטרה העיקרית: ליבוץ בעיות המינוח העברי. ואמנם היה המשא-ומתן הלשוני לעתים סואן ורוגש והמחלוקת לשם בידור הלכות לשון היתה נטושה בין "מניחי הלשון", אדוקי המינוח העברי המקורי, "הקסינופיליים" (חובבי הזר) והרופאים הבלשנים שאמרו ליצור "טרמינולוגיה בינלאומית בלבוש עברי על סמך המקור האטימולוגי הבינלאומי" (*). אלה ואלה התכוונו להעלאת קרן הלשון העברית הרפואית והם התמסרו לעבודה הזאת מתוך זיקה נפשית לנושא מקצועם ומתוך רגש-אחריות כלפי פיתוח לשוננו במסגרת התחייה הלאומית-העברית בכללה.

(* ראה מאמרו של ד"ר אשר גולדשטיין: לקראת יובל ה-25 של "הרופא העברי", חוברת היובל של "הרופא העברי", ההוצאה המיוחדת למדינת ישראל, 1952.

1.

שרשיו של ד"ר משה אינהורן בבית-אבות מסורת-מדרני בוולקוביסק. בן למשפחה נכבדה ואמידה, נשלח בעודו נער ללמוד בגימנסיה העברית הראשונה שנוסדה ביפו והשתכנה בתל-אביב לאחר יסודה של השכונה החדשה בתרס"ט. שם היה חברם של כמה מראשי המדינה לעתיד לבוא, ובתוכם משה שרת ז"ל.

כרופא וכעסקן הינחה אותו בחייו חושו המעשי, התמדתו, נאמנותו ו"נסירותו הרבה למטרה שהציב לעצמו. כשרון האירגון והעשייה שלו סייע לו בייסודו של "הרופא העברי", המאסף שטיפחו ופיתחו משנת תרפ"ח עד תשכ"ה. בשמונה השנים הראשונות יצאו ממנו קבצים בודדים — ארבע חוברות בסך-הכול, אולם משנת תרצ"ז ואילך הופיעו בקביעות פעמיים בשנה בעברית ובאנגלית. לאחר מלחמת ה'עולם השנייה הניח ד"ר אינהורן את היסוד להוצאה ארץ-ישראלית, שאף היא הופיעה כסדרה מדי שנה בשנה ובה כלל מבחר החומר של שתי החבורות האמריקניות שבאותה שנה. ד"ר אינהורן שקד על תקנתו ושיכ"לולו של "הרופא העברי" וראה ברכה מרובה במעשה ידיו. במקום שאחרים נכשלו בניסיונות מעין אלה, הצליח ד"ר אינהורן לבסס את הקובץ מבחינה חמרית. כתבי-העת הכניס רווחים הגונים והיה סיפק בידו לקיימו בכבוד ולהרחיב את גבולו. הוא קירב למאסף מומחים לדבר, שעשו עמו בעריכת החומר, עיבודו והתקנתו, ולעתים קרובות גם בתרגומו, והשתתפו במדוריו השונים: מאמרים רפואיים, מדור (* ראה "בצרון", חוברת אדרניסן, תשכ"ו.

כגון ד"ר א. ש. יהודה א. ר. מלאכי, ד"ר אלכסנדר מארקס ואחרים. אף החוברות המיוחדות שהוקדשו לאנשים חשובים, שהשפעתם ופעלם חרגו ממסגרת שדה הרפואה, עשו את "ה" רופא העברי" שווה לנפש הקוראים העברים בכללם, הקרובים אל המדע והמחקר היהודי.

3.

נאמן ומסור היה ד"ר אינהורן ל- משפחתו המפוארת והגה חיבה וכבוד רב למוריו ומדריכיו ובגימנסיה ה" עברית. מיטב זכרונותיו היו קשורים במוסד חינוכי זה ובתל-אביב של הימים ההם, בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה. שם ספג את אהבתו לערכי תרבותנו המחודשים וטופחה דמות עולמו. פעולותיו בניו-יורק, שבה השלים חוק לימודיו כרופא, סובבו על ציר זה של תחייה עברית, שהיתה לו תוכן חייו ומשאת נפשו. הויקה הנפשית העמוקה ל"בית היוצר", ל" הרצליה", התקיימה בו עד אחרון ימיו. בה הקים גם חדר רפואה וקבע קרן לפרס שנתי לתלמיד המצטיין ביותר. עוד בחייו דאג לכך ששמו יונצח בארץ גידולו הרוחני, במולדת העברית, במפעלים שהיו קרובים ל- לבו: בספריות של בית החולים על שמו של קפלן ברחובות וב"בית הרופא" בתל-אביב, בפרס שהקים על-יד עיריית תל-אביב לחיבורים בשדה המינוח העברי הרפואי (וכאן על-יד ההסתדרות העברית באמריקה, לתל-מידים מצטיינים).

ד"ר אינהורן לא היה "בודד ב" מועדיו". חוג ידידיו היה רחב והוא נתן את ידו לעבודה העברית ב" אמריקה. בשנות העשרים היה חבר בוועד הפועל של ההסתדרות העברית, ממארגני אגודת הרופאים העברים ופעיל אגודת הסתדרות מסיימי "הרצליה".

דרך חייו של ד"ר אינהורן לא היה נפתל. אף הוא סבל אכזבות אישיות, אך התגבר עליהן בכח התמדתו, פעילותו והצלחתו כרופא וכמו"ה" רופא העברי". בית-הרווקים שלו היה שוקק תיכנון ופעולה. ב"ימים הטו" בים" שימש גם בית-כינוס לחברים וידידים, ובפרט למסיימי "הרצליה" ולאורחים מארץ ישראל. ד"ר אינהורן היה מנצח על המלאכה משעות הבוקר עד שעות הערב המאוחרות. מאז סוף

2.

לכאורה היה בהוצאת כתבי-עת רפואי עברי בגולה במקצת משום אנאכרוניזם. כתבי-עת כזה לא יכול היה להתחרות עם בני מינו במקום חיותה של הלשון, בארץ-ישראל. אולם בשנות העשרים התלקטו כאן רופאים שהיו חדרים חזון עברי ורעיון תחיית העם ולשונו היו ראש הגיגם. בחבורת רופאים זו היה מספר לא-מבוטל של רופאים, שרכשו ידיעה יסודית ורחבה בדעת היהדות בישיבות אירופה ונמשכו לאחר מכן לספרות התחייה, שעיצבה את רוחם וקבעה את הלך-מחשבתם. היו גם חברים אחדים, וביניהם ד"ר משה אינהורן, שקלטו את השכלתם העברית והכללית ב" גימנסיה העברית הראשונה "הרצליה" ואחרי השתלמותם בבתי מדרש גבו" הים באירופה ואמריקה, ראו חובה לעצמם לתרום את תרומתם לתחייתו של המדע העברי.

ד"ר אינהורן הבין, לאחר הנסיון של קבצי "הרפואה" שיצאו בתרפ"ד ובתרפ"ז (בעריכתם של ד"ר א. גולד" שטיין, ד"ר א. א. גולדין וד"ר ל. מ. הרברט), שעל "הרופא העברי" להת" גדר בתחום המינוח בעיקר, בתולדות הרפואה היהודית ובפירסומם של כתבי-יד השייכים למקצוע. העורך הגדיר עצמו את המטרה הזאת באחד ממאמריו הראשיים:

"הרופא העברי" לא ביקש לחדש חידושים במקצוע הרפואי הטהור. בכך לא יכול להתחרות עם כתבי-העת הרפואיים בשפת המדינה. ה" רופא העברית יקרה לו וחיבה עליו, שואב את חכמתו וידיעותיו ברפואה בשפת המדינה. הוא לא יבקש בעברית, שאך זה הוכשרה לשמש את צרכינו הלאומיים והחיוניים, את השתלמותם המקצועית. אף-על-פי-כן טיפח "הרופא העברי" גם את המדור הרפואי הטהור, מפני שאף הוא שימש מטרה עיקרית זו של החייאת הלשון והסגנון העברי הרפואי".

ד"ר אינהורן עצמו לא לן בעומקם של הספרות, המחקר ובעיות המדע. אך זכותו היא שהיה מוקיר את פעלם של חכמים וחוקרים והכיר בחשיבות תרומתם ל"הרופא העברי". הוא השכיל להעשיר את תכנו המדעי של המאסף בכללו, ולא דווקא הרפואי, על-ידי השתתפותם של חכמים ש- מקצוע הרפואה לא היה אומנותם,

יהודית בוולקוביסק והעיירות הסמוכות לה, את ההווי, החינוך, המפלגות וה־אִישים הפועלים בהן בימי שלום, ואת הפרשיות רוויות דם ודמע בימי ה־שואה.

איש הרגש והמעשה, נשא ד"ר אינהורן בלבו תמיד חזון־התחייה, שתפסו תפיסה פשטנית־רגשנית. בסוף ימיו החל בכתיבת ביוגרפיה מקיפה על הרופא ואיש המדע הגדול זאב וולף חבקין. הוא אסף את החומר ותיכנן את הספר לפרקיו ואף גייס עזרה ספרותית. הוא הספיק לבצע רק חלק מן הספר כאשר הדביקו המוות בגיל השבעים והאיש השקדן והחרוץ נאסף אל עמיו כשיותר מחצי תכניתו מקיימות ומבוצעות.

מלחמת העולם השנייה ערך ביקורים אם בפולין, לשם עלייה על קבר אבות ואחיות, ברוסיה, וביתר — בארץ־ישראל. עד יומו האחרון לא התנער מיגון הרעה אשר מצאה את משפחתו, בפרט את אחיותיה, שהיו רופאות שיניים מהוללות בוולקוביסק ובני ביתן. שנים אחדות הקדיש להקמת מצבה ספרותית למשפחתו המיוחסת, שרבים היו בה הרבנים והמשכילים, סופרים ואנשי מדע (בן־דודו היה הגאון ר' א. י. גרודונסקי ז"ל) ולעירו, לקהילת וולקוביסק. הספר יצא בשני כרכים והוא שיתף בו כמה סופרים וחברים, מבני העיר וולקוביסק וה־סביבה. ספר הזכרון משקף את החיים הגשמיים והרוחניים של הקהילה ה־

אוצר חדש משירת תור הזהב

מאת ד"ר י. מ. בירדמן

יגל חזון, תמישים שירים חדשים מתקופת ספרד, יוצאים לאור לראשונה על־פי כתבי־דבר מברצלונה באוסף גינצבורג במוסקבה עם מבוא והערות מאת אברהם יצחק כ"ץ, הוצאת ספרים מ. ניומן בע"מ, ירושלים—תל־אביב, תשכ"ה, ע"ע 142.

במשך למעלה ממאה השנים האחרונות נתפרסמו הרבה אנתולוגיות של השירה העברית מימי הביניים ובמיוחד מתקופת ספרד. עשרות של כרכים ראו אור והוצאו על ידי מהדירים ומדללים חובבים, על־ידי חוקרים ובקיאים, על־ידי היסטוריונים ויודעי ספרות ומבקרית. כנראה, זכו דורות אחרונים לידיעות מקיפות יותר בתחום שירה נהדרה זו וידי חכמיהם הגיעו לגנוזים וארכיונים, שבהם נטמנו גניזות שונות. אולם עד היום הזה לא הופיעה עדיין מהדורה מדעית, מתוקנת, בקורתית וכוללת של השירה הספרדית הנשגבה הזאת, שלה מצפים חכמים בכמיהה. דמיוניהם של הענקים בשירה זו כרבי יהודה הלוי או שלמה אבן גבירול, אברהם ומשה אבן־עזרא ועשרות המשוררים ברוכי אל ועט לא באו על תיקונן השלם, כי עדיין נמצאים מתחת לערימות הגניזות השונות במחיצות שונים ומפוזרים ועל מדפי ספריות מאובקים כתבי־יד בלים שעיני חכמים לא שזפתום ואשר אחרי שיחשפו יוסיפו ללא ספק פרטים רבים וקווים חשובים בל־ידענם לכלל אפיון השירים ושירתם. כל אלה מצויים ליד גואלת של חוקרים ומהדירים.

כי לא תקופת ספרד כתקופות אחרות בדברי ימי עמנו. תקופת ספרד היתה עידן של פוריות פיוטית עברית נדירה, תקופת חיים תוססים בקהילות ישראל, ימים של השכלה כבירה, של חכמה ושל הקירה ולימוד מעמיקים;

תקופה שהעמיקה עשרות משוררים ופילוסופים, אישים בעלי פרצוף ומעמד שחתרו למבע עברי מקורי בכל השטחים של פעולה רוחנית יוצרת. היו ביניהם משוררים בעלי שיעור קומה, בעלי ביטוי וניב עברי עצמאיים, שינקו ממעמקי המקורות הלאומיים; היו ביניהם גם כאלה שהיו נתונים להשפעה תדירה של רוח הזמן והמקום של שירת שכיניהם הערבים. ברם, הצד השווה ביניהם שכולם בכללותם היוו שירה עברית מקורית חשובה ורב-עניין.

לפיכך אסירי-תודה אנו לפרופיסור אברהם יצחק כ"ץ על ספרו החדש "יגל חזון". הוא תושף בספרו זה תמישים פיוטים חדשים משירת ספרד, דלה אותם מתחום הנשיה והסוף נידבק חדש לשיחזור הבנין של השירה שטובי ההיסטוריונים מגדירים אותה כשירת תור הזהב.

במבוא המדעי המקיף לספר מספר המהדיר כיצד מצא את השירים הללו. בשנת 1965-60 ביקר פרופיסור כ"ץ ארבע פעמים בשליחות מדעית מטעם אוניברסיטת ניו-יורק, שבה הוא משמש ראש מכון ללימודי היהדות, בברית המועצות. שם בא לידי הסכם עם השלטונות הסובייטיים בענין חליפין והשיג תצלומים מן האוספים השונים של כתבי-יד, יקרי מציאות, הנמצאים בשפע בספריות הציבוריות של מוסקבה ולנינגראד ובמכון המזרחי לעמי אסיה של האקדמיה המדעית בלנינגראד. לרוב נקראים אוספים אלה על שם האנשים שרכשו אותם או קיבצום ומסרום לספריות הרוסיות. שם נמצאים אוספים מהוללים וידועים שאספו דוד גינצבורג, אברהם פירקוביץ, הכומר אנטונין קאפוסטיין, מ. א. פרידלאנד והארכיונים של דוד מגיד, הניאל חולסון, גוטלובר, י. קצנבלוגין וישראל צינברג.

בשנת תרפ"ט כתב פרופיסור שמחה אסף בהקדמתו לספרו "תשובת הגאונים מתוך הגניזה" על חשיבותו של אוסף אנטונין, שהיה ארכימדריט רוסי בירושלים, ש"יד חוקר לא טיפלה באוסף זה עד הזמן האחרון... עיקר הקושי שיש בשימוש כתבי היד... הוא שיעוד היום לא נדפס מהם שום קטלוג ואין איש יודע ידועה ברורה מכתבי היד הנמצאים שם". בשנת 1963 הוציא פרופ. כ"ץ בניו-יורק קטלוג מסודר ומפורט של כל אוסף אנטונין.

השירים שנדפסו ב"יגל חזון" הם מתוך כתב-היד מספר 108 שבאוסף הבארון דוד גינצבורג. בעזבונו של גינצבורג נמצאו כל מיני מדרשים, קונטרסים והעתקות מכתבי הרמב"ם והרשב"א, מפרשים לתנ"ך, ספרי דקדוק, ספרי הלכה, שירת ימי הביניים, ספרי קבלה וספרי רפואה — אוצר בלום הטעון פיענוח על ידי אנשי מדע, ישנם שם גם ספרי תפילה ופיוט; מהם — אחדים בצבעים מרהיבי עין.

המעין בפיוטים שבספר זה יראה מייד את השירה המקובלת והשגורה בשירת ספרד. אבל יחד עם זה יבין ששירה זו הושרה על אדמת נכר, לפעמים בסביבה נכרית והעיקר בתוככי תרבות זרה ומכלה. בין המשוררים היו כאלה ששרו גם בלשון ערב והתפעלו מעשירות ביטויה, אך לא ויתרו על עצמאותם הרוחנית, על תרבותם הלאומית ושמרו על לשונם שאהבה אהבת נפש. הספר נקרא על שם הפיוט הראשון שנדפס בו והמיוחס לשלמה אבן גבירול "יגל

חזון". הפיוטים מסודרים לפי סדר החגים והפיוט הזה שהוא פזמון לפורים הוקדם בשל כך. הפרופיסור כ"ץ מבאר בהקדמתו מדוע בחר דווקא בשם זה לספר ואומר ש"יגל חזון" מביא לידי גילוי את חזונם של גדולי הפיטנים שהם עצמם היו בקצה מערב וליבם ורוחם היו במזרח. את חיהם חיו בארץ הקודש אם כי בגופם נמצאו על אדמת ספרד. "לא זו בלבד שהספר נותן גאולה ליצירתם... אלא הוא אף מביא את הבשורה המרנינה, כי באה גאולה לכמיתה רוחם ולמאווי נפשם: קמה ונתחדשה מדינת ישראל".

הספר כולל פיוטים של יצחק בן גיאת, יוסף קמחי, הרמב"ן, שלמה אבן גבירול, משה אבן עזרא, ברכיה בן-יצחק ירונדי, יוסף בן יצחק אבן אביתור, אברהם אבן עזרא ואחרים. ישנם גם כמה משיריו של יהודה הלוי. המהדיר מביא רשימה מלאה של התפילות והפיוטים אשר באוסף שממנו הוציא את השירים להדפסה, אך הדפיס רק את אלה שטרם ראו אור. ביחוד חשקבות הן ההושענות הרבות המיוחסות ליוסף אבן אביתור. משורר זה היה הספרדי הראשון שחיבר "מעמד" שלם, כלומר מחזור של פיוטים וסליחות ליום הכיפורים וחי במאה העשירית. אם כי לא זוהו לגמרי כל שיריו בכל זאת נודעת השפעתו הרבה על יצירת גדולי המשוררים שבאו אחריו. אגב, מזהה פרופ' כ"ץ אחדים משיריו שלא צוינו אצל המהדירים שקדמו לו.

ספר "יגל חזון" הוא השני שפרופ' כ"ץ הוציא לאור באחרונה מאוסף גינצבורג. קדם לו מדרש רבי דוד הנגיד, נכדו של הרמב"ם. את המדרש הג"ל תירגם כ"ץ מערבית לעברית והוסיף לו מבוא והערות. יש לקוות שלא ימנע מאתנו הפרופיסור הנכבד מן האוצרות שהביא אתו מרוסיה ויוסיף להעשיר בכך את חכמת ישראל.

המהדורה החדשה / סוף מעמוד 29

בדרך כלל הביאורים של המהדיר קצרים מאוד, ועל הקורא לעיין ולחקור בכל מראה-מקום ומקום שהוא מצטט. למשל עניין שמושו של יואב במספר העם ב"אנפוראות", זאת אומרת, בשתי רשימות אחת גדולה ואחת קטנה, מבואר על ידי בובר בהערה שמהדיר מצטט ב"ראה וכו'" (31). עסקם של אהרן וחור עם משה במלחמת עמלק נדרש: "מיכאן לשלשה שצריכין לירד לפני התיבה, שליח ציבור ושנים מסייעין". ובנוגע לענין הזה המהדיר כותב: "ראה שו"ע או"ח סי' תקס"ו" (36) ששם נאמר "בתענית ציבור יעמדו שנים אצל שליח ציבור מזה אחד ומזה אחד שיאמרו עמו סליחות". והענין ברור. אך בהרבה מקומות אין שום עזר בבאור למעיין הרציני וזאת היא השגתי החמורה ביותר על חיבורו של ד"ר מנדלבוים. מפעלו זה של ד"ר מנדלבוים, הוצאה ביקורתית של הפסיקתא דרב כהנא בתוספת ביאור, הוא דבר שהרבה לומדי תורה זקוקים לו ולבטח יהיו הרבה הפונים לספר זה. בכדי להקל למעיינים אלה אני מציע הערות מספר לביאור. אני מקווה שההערות יורו הרבה קוראים להשתמש בהוצאה זו של פסיקתא דרב כהנא.

(ההערות יבואו בחוברת הבאה)

החינוך היהודי בגרמניה תחת השלטון הנאצי

Solomon Colodner, Jewish Education in Germany under the Nazis;
Jewish Education Committee Press, New York, 1965, p. 139.

בקראנו את ספרו של דר. ש. קולודנר, מפקח החינוך היהודי בניו-יורק, נזכרנו ביצירה ספרותית של פראנץ ורפל בשם „ארבעים יום של מוסה דאג“. בספר תיאור מזעזע של השמדת המיעוט הארמני על ידי התורכים בסוף מלחמת העולם הראשונה. ארמנים, שגרו בתורכיה זה דורות, גורשו ממקום מגוריהם לשטח מדברי ושם נרצחו בהמוניהם. הסופר פראנץ ורפל בחר בנושא הטראגי הזה כדי להפנות את תשומת לב העולם לרצח המוני של אנשים חפים מפשע. בספר מסופר בין היתר על תושבי כפר אחד, שנמלטו לראש ההר בשם „מוסה דאג“ („הר משה“) כשהחלטה נחושה בלבם להילחם נגד התורכים עד טיפת דם האחרונה. ארבעים יום נמשכה מלחמת ההתגוננות זו בין הארמנים והתורכים על ההר ומסיבב לו. לא היה לארמנים נשק בכמות הדרושה גם מלאי המזון הלך ואול; המלחמה היתה לחיים ולמוות. הכל בער, עשן מחניק כיסה את ההר אבל למרות התנאים הקשים האלה לא שכחו הארמנים לדאוג לחינוך ילדיהם והקימו בית-ספר על ראש ההר.

תמונה כזו מצטיירת לפנינו כאשר קוראים אנו את ספרו העובדתי של ד"ר ש. קולודנר על תולדות החינוך היהודי בגרמניה תחת המשטר הנאצי בשנות 1933-1945. חוקי גירנברג משנת 1935 גזלו מיהודי גרמניה (חמש מאות אלף במספר) כל זכות ואפשרות להשתתף בחיים הכלכליים והתרבותיים של גרמניה דאז. ובשנת 1938, כאשר נרצח פון ראט, אחד מסגל הדיפלומטי הגרמני שבפריז, הרי גם חיי היהודים היו בסכנה. אלפים נרצחו והוכנסו למחנות ריכוז. מסגרת הקהילה, שבה מצאו יהודי גרמניה מקלט, הלכה והתרופפה מיום ליום. אבל גם בתנאים הקשים והעלאגושיים אלה לא שכחה יהדות גרמניה אף לרגע אחד את חינוך הילדים, שמספרם (בגיל 13-6) הגיע ל-60,000 בשנת 1933.

ד"ר קולודנר מפרט בספרו הדיקומנטארי את החוקים האנטי-יהודיים בנוגע לחינוך היהודי החל משנת 1933, כאשר הגבילו מספר התלמידים היהודיים במוסדות חינוך ממשלתיים. החוק האחרון חוקק בשנת 1942 ולפיו נסגר כל בית ספר יהודי שהיה קיים בגרמניה; בונה נסתים המפעל העילאי לטובת החינוך של ילדי ישראל בגרמניה.

המחבר של „תולדות החינוך היהודי בגרמניה תחת השלטון הנאצי“ מחלק את ספרו לששה פרקים ובהם מגולל לפנינו, בסדר כרונולוגי, השתלשלות עניני החינוך היהודי. הוא מציג לפנינו את הבעיות החמורות שדרשו פתרון במהירות וביעילות כגיוס תלמידים שונים לבתי ספר, שבהם המטרה היתה חינוך ליהדות, לציונות, להגירה, מושגים זרים לחלק די גדול מבין התלמידים.

גם מורים לא היו במספר הדרוש, שמתפקידם היה להסביר לילד, שעמד תוהה בעולם העוין שסבב אותו, משמעות החיים, סבל העם היהודי; לקרב אותו אל עמו ולהכניו לדרך-חיים חדשה לגמרי. הבעיות היו חמורות בפרט בערי השדה, בקהילות קטנות. גם במרכזים הגדולים לא היתה יציבות, כי היד האכזרית של הנאציזם הראתה כוחה בחיי היהודים בכל מקום.

למרות הקשיים והאי-בטחון הקימה יהדות גרמניה רשת בתי ספר יסודיים ותיכונים. ד"ר ש. קולודנר מעביר לפנינו את המבנה הנהדר הזה. בפרק הראשון מציג לפנינו את רשת החינוך היהודי החל משנת 1919 עד שנת 1933 ושלושת הפרקים הבאים מוקדשים לתיאור החינוך היהודי משנת 1933 עד 1945.

בתור דוגמה נזכיר, שבשנת 1937 פעלו מאה ששים ושבעה בתי ספר (יסודיים

ותכנוניים) במאה ארבעים וארבע קהילות. מלבד זה הכינוי שני בתי מדרש למורים, אחד בוירצבורג (דתי) והשני בברלין, מורים לבתי ספר יהודיים.

המחבר של הספר לא הסתפק רק בתיאור תולדות החינוך בבתי ספר שונים, כי אם ראה לנכון, ובצדק, להציג לפני הקורא גם את העבודה החינוכית המסועפת, שנעשתה לטובת הנוער המתבגר ולמבוגרים. אנחנו מקבלים תמונה ברורה על אירגוני נוער שונים, שפעלו בגרמניה משנת 1913; הראשון בינם היה הארגון הציוני „כחול-לבן“.

הוא מפנה את תשומת לבנו אל מוסדות תרבות יהודיים, שהוקמו בפרט בערים הגדולות (ברלין, ברסלאו, פרונקפורט על המיין, קולן על הריין, מנהיים, מינכן, שטוטגרט), כדי להפיץ תרבות יהודית בקרב המבוגרים ומדגיש את חשיבות ה־ „Juedische Kulturbund“ שאיפשר לאלפי יהודים להתאסף להרצאות, לקונצרטים וליהנות מהצגות, שבוימו על בימת התיאטרון היהודי.

ד"ר ש. קולודנר מסתייע בכל פרק ופרק בסטטיסטיקה מדויקת בנוגע למספר היהודים ותלמידים בערים שונות.

חלק חשוב בספר הוא תכנית הלמודים של בתי ספר שונים. מעניין לראות בה הדגשת חשיבות השפה העברית, ידיעת ארץ ישראל והסברת „תורת הגזע“, „אנטישמיות“. על שכמה של נציגות יהדות גרמניה; ה־ „Reichsvertretung der deutschen Juden“ (משנת 1939 „Reichsvereinigung der Juden in Deutschland“) היתה מוטלת — בין היתר — הדאגה לחינוך. היא הוציאה לאור יחד עם „בית שוקן“ גם חוברות לימוד, כי לא היו ספרי לימוד מתאימים.

המחבר הצליח לענות על השאלות שהציג בראש ספרו והן: מה היתה תגובת יהדות גרמניה לשואה? איזה תפקיד מילא החינוך היהודי במלחמה נגד הנאצים? איך הצליחה הקהילה היהודית לארגן רשת חינוך לילדים ולמבוגרים? מה השינויים שחלו בבתי הספר היהודי בכלל ובחינוך בפרט?

המחבר ענה על השאלות האלו ואף הצליח לתאר את המאמצים וההקרבה העצמית הגדולה של יהדות גרמניה למען החינוך היהודי בתקופה, שאין דומה לה בתולדות עמנו. מי שמעוניין להכיר את הדרכים שבהן ניסתה נציגות יהדות זו לפתור את שאלת החינוך בגרמניה ואת הבעיות שלפניהן עמדו הורים, מורים וילדים בתקופה כה טראגית בתולדות עמנו, ייטיב לעשות אם יקרא בספרו של ד"ר קולודנר, המסתיים בסיכום תמציתי על מצב היהודים בגרמניה בשנת 1954.

יש לברך את ד"ר ש. קולודנר, איש החינוך הדגול, שהוציא עבודה מתוקנת מתחת ידו והציב זכרון עולם לתולדות החינוך היהודי בגרמניה בשנות 1933-1945, ד"ר יואכים פרינץ הקדים לספר הקדמה.

ד"ר משה ברמלר-וינברגר

תנועת המרי / סוף מעמוד 38

על-ידי הבולשת הבריטית. המספר הרב של הקרבנות האפיל על המעשה הגדול של הפיצוץ והשתלשלות ה־ עניינים שבאו בעקבותיו. על הפרשיות האחרות שנידונו, מאז השבת ה־ שחורה שבה נכלאו בלטרון רובם של מנהיגי הישוב החשובים עד עקירת הבריטים והכרזת המדינה — יש לעמוד עליהן לחוד.

שלי

„המלך דוד“, שרבים היו בה התמי־ הות והסתירות. בגין הבהיר פרשה זו. שהיתה עליה ההסכמה המפורשת של כל הארגונים, כולל ה־הגנה“. האצ״ל, שעליו הוטל התפקיד לבצע את הפעולה, נהג זהירות יתירה, ו־ הודיע לשלטון על הפיצוץ כדי שיפנה את המלון ולא יפלו קרבנות אדם. טעם הפיצוץ היה כדי להשמיד מי־ מכים חשובים של ה־הגנה“ שנתפסו

הרמן 5. וייזמן — נשיא הקה"ל

הרמן ל. וייזמן, עורך-דין ועסקן ציבורי מפורסם, נחנך כנשיא הקה"ל באמריקה במסיבה שנערכה בבית הקה"ל בניו-יורק. ד"ר עמנואל ניומן, יו"ר המחלקה האמריקנית של הסוכנות היהודית, נשא דברי ברכה. פתח את המסיבה מד צבי כרמלי, סגן-נשיא של הקה"ל ויו"ר ועד ההנהלה של ההסתדרות הציונית.

ד"ר מילטון ארון נתמנה המנהל הארצי של הקה"ל. ד"ר ארון היה המנהיג הרוחני של ביהכנ"ס שערי צדק בוויניפג. קנדה ב"ח השנים האחרונות והנשיא הארצי של הקה"ל בקנדה במשך שלוש השנים האחרונות, דיקן מכללת הרמב"ם ("מימונידס") בוויניפג ויו"ר מועצת הרבנים והמגבית היהודית המאוחדת באותה עיר.

נשא "ספירה" לזכרון גדליה רבינוביץ

אגודת החונים דפילדלפיה עורכת נשא "ספירה" לזכר המלחין גדליה רבינוביץ ביום א', בשמונה בערב, בהיכל ישראל, רחוב 59 ושדירת וואודביין בפילדלפיה בהשתתפותם של חונים ידועים, אברהם דוד פוכס וארתור וולפסון. החזן גדליה שיינפלד, נשיא הכבוד של האגודה ישב בראש. דברי ברכה ישאו עורך-הדין ליאון מלצר, א. ל. ברקוביץ והחזן יוסף אברמסון, נשיא האגודה. מנהל התכנית הוא הנרי קיי. עלייד העוגב סם סינגר; ג'ין רוט, פסנתרנית.

תיקוני טעויות

בהמשך הקודם של המאמר "מ. י. ברדיטשבסקי וחובבי ציון באמריקה" נשמטו בסעיף המתחיל "קונטרס זה", בעמוד 108, כמה משפטים ומלים. יש לקרוא: "קונטרס

זה הוא המאמר המהפכני שחתם עליו ירובעל, והוא בו איש ריב ומדון, קרא מלחמה על חבת ציון הצעקנית, הלאומית הצבועית, הצבור העברי המלאכותי והישוב בארץ ישראל. המאמר עורר התרגזות בין חובבי ציון ואף בעתונות העברית דנו אותו ברותחין. "אלדד ומידד" (שלום עליכם וי. ח. רבניצקי) קברו אותו קבורת סופרים בפיליטון שנקרא בשם זה ב"המליץ". החרו החוקיו אחריהם י. ל. בךדוד ה"ואריטוס" בפיליטונים ב"הצפייה" עשו את ברדיטשבסקי גל של עצמות, השתיקו אותו וגרשו אותו מבית המדרש וכד'. — א. ר. מ.

תיקון-טעות

ברשימתה בצרון טבת-שבט תשכ"ו, עמ' 148 נפלו שתי טעויות אלה:
1) הערה 1: במקום דקדוקי סופרים צ"ל כ"י מינכן.

2) הערה 9: במקום 422 צ"ל 424.
יהודה רוזנטאל

ספרים חדשים

בית ישראל ומדינת ישראל

בהוצאת "יבנה" תל אביב והמכון ללימודי היהדות, קליבלנד, הופיע ספרו החדש של ד"ר אפרים שמואלי "בית ישראל ומדינת ישראל, הציבור היהודי באמריקה, עיונים בתמורות ובמגמות". בספר שלושה חלקים ושבע פרשיות. חלק ראשון: הרקע, הדורות והמועד החדש. חלק שני: מעמד המדיני והכלכלי של היהודים בארצות הברית; הדת, טיבה ותפקידה, דרכי החינוך חלק שלישי: בין התפוצות לבין מדינת ישראל, ההתבוללות בתפוצות, מדינת ישראל והציונות, מנהיגות יהודית בתפוצות הגולה, זהות ומקוריות. 394 עמ'.

אבידות

תיאודור (טודרוס) רובין-רבינוביץ ז"ל

בניו-יורק נפטר ביום ג', ו' אייר, מוכר הספרים הידוע, תיאודור רובין (רבינוביץ). בן למשפחה מפוארת, רכש תיאודור השכלה כללית ויהודית רחבה. הוא שימש נשיא השכונה הציונית של אינאווד מס' 30 ונשיא בית-הכנסת „אינאווד היברו קונג". המנוח היה חבר ועד העלייה של ההסתדרות הציונית באמריקה. בשנות השלושים עבד שנים מספר בארץ-ישראל כאגרונום. הוא הניח בכתובים תרגומי שירים מאידית לעברית ופירסם גם סיפורים אחדים באנגלית. יהא זכרו ברוך!

שמואל י. בורובסקי ז"ל

בירושלים נפטר בגיל 71 העסקן העברי והציוני והמחנך הידוע, שמואל י. בורובסקי. המנוח, שקיבל את חינוכו בישיבת יעקב יוסף, השתתף עוד בנערותו בעבודה העברית והלאומית והיה נשיא „יהודה הצעיר". הוא שימש מנהל בית-הספר „מתזיקי תלמוד תורה" בבורקלין והיה חבר הנשיאות של ההסתדרות העברית ויושב-ראש אגודת המנהלים העברים בניו-יורק. הוא עלה למדינת ישראל כדי להתעסק בהכנות לוועידה העולמית לחינוך יהודי שתתקיים ביולי בירושלים.

ד"ר אשר אריה גולדין ז"ל

בגיל 74 נפטר בניו-יורק הרופא והסופר ד"ר א. א. גולדין. המנוח גולד בעיירה טורוב, ברוסיה הלבנה. בנערותו קיבל חינוך יהודי וכללי. בגיל צעיר השתתף ברשימותיו ובציוריו ב„הזמן" החילוני ובעתונות האידית. לאחר שבילה שנים אחדות בקיבוץ ובאודיסה היגר בשנת 1913 לאמריקה. בשנת 1921 גמר חוק לימודיו כרופא ופירסם רשימות ב„הדואר" היומי ומדור בשם „שמירת הבריאות". בתרפ"ד ערך יחד עם ד"ר גולדשטיין וד"ר מ. א. הרברט את הקובץ „הרפואה" (כרך שני בשנת 1927). הוא הירבה להתעסק במינוח העברי הרפואי והוציא קובץ סיפורים באידית „געווען א צייט" וחבורות שירה באידית ובעברית.

כתבים נבחרים מאת ש. ז. זצר

בהוצאת „מתכרות לספרות" ואיגוד יוצאי זוהיל וחבר ידידי המחבר הופיעו כתבים נבחרים מאת הסופר והחוקר ש. ז. זצר. בספר: טיולים בפרדס, פרקי זוהר, הבעש"ט, באהלה של תורה, עם וספרות. „בן עירו ובן זמנו ובן חבורתו של מ. ז. פיארברג, היה שמואל צבי זצר מאותה קבוצת בנים ראשונים לאבות ספרות התחייה העברית, והוא האריך ימים על פני חילופי המשמרות והדורות בספרות העברית", ונפטר בתשרי תשכ"ג בחולון (מדינת ישראל). 465 עמ'.

סיפורי שלמה צמח

בהוצאת ידידים בירושלים הופיעו סיפוריו של המספר והמבקר הידוע, שלמה צמח בשני כרכים. בכרך הראשון — סיפוריו הקצרים; ובשני — שני הספרים: „אליהו מרגלית" ו„שנה ראשונה", שיצא לראשונה בהוצאת „עם עובד", תשי"ב. הספר האחרון מכיל פרקי פרוזה משובחת המחזירה את הקורא אל אוירת שחרה של הגזע התחייה בארץ בשנת תרס"ד, שבה פותחת העלייה השנייה. פרקי הזכרונות מסופרים בעט אמן רחי הומור. 398X417 עמ'.

„פכים קטנים" לח. מ. רוטבלאט

בהוצאת „המנורה", תל אביב, הופיע הספר „פכים קטנים" לח. מ. רוטבלאט. הספר מכיל „סקירות, דברי בקורת, בעיות החנוך העברי והצבור היהודי באמריקה". הספר פותח בהערכה מקיפה על „ד"ר מאיר וכסמן — הסופר העברי" ומסתיים ב„קטגוריה על יהדות אמריקה". 309 עמ'.

ברכות ואחולים לבניים
לידידי היקר, הטוב ומיטיב
מר שנאוור זרמן אש
למלאות לו 75 שנה
זכה לשנות בריאות ונחת עד
מאה ועשרים יחד עם רעיתו
ליליאן
ז. ברזשי

Greetings from... DR. HARRY WECHSLER 737 Park Ave. New York City	Greetings from... PENN'S LADIES APPAREL 1412 Main Street	Use the Pleasant Laxative Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative — used for over 50 years. Buy the Economy 98c size Save as much as 54c Also available in 43c and 19c sizes When Nature "forgets" . . . remember EX-LAX THE CHOCOLATED LAXATIVE
Greetings from... OLUM'S of BINGHAMTON, Inc. 114 Clinton St.	Greetings from... H. W. MOORE & SON 1009 Pearl St.	
Greetings from... Kenin & Posner 16 Court Street Brooklyn, N. Y.	Greetings from... MORRIS LETTER SERVICE 519 Center St.	
Greetings from... MORRIS J. LARSEN 235 W. Wilson	Greetings from... CHECKER CAB CO. 2124 St. Marys Ave.	
		חתמו והחתימו על ה"בצרון"

כל הקודם זכה — הננו מציעים למכירה בהנחה גדולה את הספרים האלה של רב צעיר (פרופ' חיים משרנוביץ) :

פרקי חיים (אוטוביוגרפיה) \$3.25
 מסכת זכרונות. פרצופים והערכות. א. חכמי אודיסה. ב. אישים וסופרים . \$3.00
 חבלי גאולה. קובץ מאמרים על המאבק לתקומת ישראל \$3.00
 קצור התלמוד. מסכת בבא קמא מסודרת ומפורשת על-ידי רב צעיר . \$1.50
 קצור התלמוד. מסכת ברכות עם ביאור מפורט ומספיק על יסוד מדעי, מאת רב צעיר \$1.00
 אלהים אחרים (תשובה לרודפי שלום) \$0.25
 בגורלי. קובץ ספורים מאת שלמה דמשק \$2.00
 היחס בין ישראל לגוים לפי הרמב"ם. מאת גרשון משרנוביץ ז"ל . \$1.25
 מספר חיי, זכרונות ורשימות אוטוביוגרפיים, בלווית תמונות, מאת ד"ר מרדכי זאב רייזין \$1.50
 כליל אותות, מאת ידידיה מנוסי, סוגימות של משרד צעיר, הוצאה מצוירת הדורה \$1.00

להזמין אצל ה"בצרון"

BITZARON
1141 Broadway New York, N. Y. 10001

Published by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except January-February, May-June, November-December, when published Bi-Monthly, and July and August when not published). Prof. N. Glatzer, Prof. Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Executive Editor; Prof. Hayim Leaf, Associate Editor. F. Ziony, Business Manager. Subscription, payable in advance \$7.00 per year; foreign \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1966, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions automatically renewed unless we are notified otherwise.

ברכותינו הלבביות
שלוחות לידידנו היקר והדגול,
מנאמני בית ספרותנו ושוחרי תרבותנו
שניאור זלמן אש נ"י
למלאות לו 75 שנה

מי יתן ויוסיף להגביר חילים למען הרמת
קרון ספרותנו ויזכה לראות רוב נחת
בעבודתו מתוך אושר ובריאות
יחד עם רעיתו ליליאן
הדגולה עוד שנים
רבות!

מערכת „בצרון“

הועד להוצאת כל כתבי רב צעיר

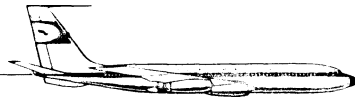
מברך את סג"נשיאו
חברנו היקר ורב התושיה

ר' שניאור זלמן אש נ"י
בהגיעו לגיל השבעים וחמש

יתברך בעוד שנים רבות וטובות
ויראה עם רעיתו היקרה ליליאן
בנחמת עמנו ובהאדרת כל ערכי רחמנו.

שמחה זאב זלצמן, נשיא
יצחק פינקל, מזכיר

הנאתך היבן היא מצוייה?

באוסטריה? איטליה? ספרד? פורטוגליה? תורכיה?
בכל מקום — 60 ערים ראשיות ויותר, כ־40 ארצות
ויותר, על פני 6 יבשות — תן ללופטהאנזא להסיעך
שמה.

חברת לופטהאנזא מאפשרת יותר הפלגות ללא־חנייה
מארצות חברית למספר רב יותר של ערים בגרמניה
מכל נתיביה־אוויר האחרים יחד. וקשרים מהירים ונוחים
מסיעים אותך מלב אירופה למחוזות־הפנימיים.

ודאי, שהנאתך היא הנאתנו — זהו הקו המנחה את
שירותנו שעושה אותנו אחד מ־4 נתיביה־אוויר הראשיים
לאירופה. התבכר מזון כשר? עליך רק להודיענו בהזמיןך
את כרטיסייה־הנסיעה.

אין לך דבר קל מזה. צלצל לסוכן הנסיעות שלך או
בוא במגע עם משרד הלופטהאנזא הקרוב ביותר אליך.

Lufthansa

German Airlines

משרדים בערים ראשיות באה"ב ובקנדה